

ΑΚΤΙΝΕΣ

Έτος 36ον

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1973

Άριθ. 345

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΑΠΕΙΛΕΙΤΑΙ

Από τις συζητήσεις για το περιβάλλον ως τις έρευνες για τις συνέπειες στη ζωή στις πόλεις και στα περιχώρα, από τις διαπιστώσεις των τιμών οικονομολόγων για τις συνέπειες μιας «ανάπτυξεως» που ενδιαφέρεται μόνον για τις ποσότητες που παράγονται ως τις βίαιες εφαρμογές των βιολογικών γνώσεων από έναν «ευγονισμό» χωρίς ήθικη, όλόκληρος ο κόσμος όμιλει αυτή τη στιγμή για την άπειλη κατά του ανθρώπου. Αυτό ακριβώς μαρτυρούν εκείνοι που, δικαίως, καλούν να λάβωμε υπ' όψιν την «ποιότητα της ζωής».

Όλες αυτές τις απειλές είναι δύσκολο να τις αντιμετωπίζη κανείς: αυτή την *α μ υ ν α τ ο υ ἀ ν θ ρ ω π ο υ*, πολλά πνεύματα, πολλές δυνάμεις μπορούν να αναλάβουν, που έρχονται κάποτε από όριζοντες όπου δεν είχαμε ελπίσει να τα συναντήσωμε. Ώρισμένοι «άριστερίζοντες» εύρισκουν εκεί δικαίωσι, και ή απήγησις που μάς έρχεται διαρκώς περισσότερο από τις αντιδράσεις της άμερικανικής νεολαίας προς νέας «έπιφοιτήσεις» κραυγάζουν για την επανάστασι μιās ξευπνης γενεάς έναντίον αυτού που άπειλει να κρύβη τὸ προσεχές μέλλον.

ΜΙΑ «ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ» ΗΘΙΚΗ

Αυτές οι αντιδράσεις, όπου ή αποστολή του πιστού είναι καταφανής,

πρέπει να θρούν τη μορφή έκφράσεώς των και τη δύναμι οργανώσεως· ή πνευματική μαρτυρία και ή κοινωνία της Έκκλησίας που φωτίζουν τὸ θαυθὸ και άμείωτο νόημα της υπάρξεως, ρίχνουν στο κέντρον αὐτῆς της πάλης τη δύναμι της θεβαιότητος και της ελπίδος. Οί πολιτικοί έχουν επίσης ένα ρόλο να παίξουν, αν φθάσουν να ύψώσουν τη φροντίδα των σ' αυτό τὸ επίπεδο που είναι εἰς τὸ ἐξῆς πρωταρχικό.

Τί λοιπόν θα μπορούσε να σταματᾶ τη θέλησι του ανθρώπου να σωθῆ και να σώση τοὺς συνανθρώπους του;

Κατ' άρχην ὁ σκεπτικισμός — ακριβώς για τὸν άνθρωπο — που διασαλπίζεται από ώρισμένους διανοουμένους που, εν τούτοις, θέλουν να είναι «έμπροσθοφυλακή». Ὁ άνθρωπος; Δέν πιστεύουν πλέον σ' αὐτὸν και διδάσκουν ὅτι ή ἐποχή που ζοῦμε είναι ἐκείνη της άποσυνθέσεως του ανθρώπου: κατακερματισμένος από τις κοινωνιολογίες, ἐξηγημένος από τοὺς ψυχαναλυτάς, ὑποταγμένος σὲ κινήσεις ή σὲ στιγμές της «ιστορίας», στις ὁποῖες έχει παραδοθῆ, ἀπέναντι στις ὁποῖες είναι χωρίς δύναμι, τις ὁποῖες μόλις γνωρίζει. Σύμφωνα μ' αὐτοὺς ὁ άνθρωπος προχωρεῖ — προσθέτουν ἴσως — πρὸς την ἐξαφάνισί του. Ὅταν καθορίζουν τις σκέψεις των, ή ὅταν προσπαθῆ κανείς να τοὺς καταλάβη καλύτερα, ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὁ «άν-

θρωπος», τοῦ ὁποῖου ἀναγγέλλουν τὴν ἔκλειψι, εἶναι ἀσφαλῶς μόνον κάποια ἀντίληψις περὶ τοῦ ἀνθρώπου, γεννημένη πρὶν ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς αἰῶνες: περὶ τοῦ ἀνθρώπου ποῦ εἶναι βέβαιος ὅτι ἐννοεῖ καλὰ καὶ ὅτι θὰ ὀδηγήσῃ τὸν κόσμον μὲ μόνον τὸ λογικὸ του, βέβαιος ὅτι θὰ κυβερνᾷ καλὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ θὰ ἐλέγχῃ τὸν κόσμον μὲ τὴν ἐπιστήμη του καὶ τὴν τεχνικὴ του γιὰ νὰ τὸν κἀνῃ τελειῶς ἀγαθοεργὸ καὶ δημιουργὸ εὐτυχίας.

Δὲν παύει ἐν τούτοις ἓνα τέτοιο μήνυμα σκεπτικισμοῦ γιὰ τὴν ἀξία τῆς ζωῆς νὰ εὐθύνεται κατὰ πολὺ γιὰ τὴ σύγχυσι, τὴν ἀνησυχία καὶ κάποτε τὴν ἀπελπισία ποῦ καταλαμβάνουν τόσοι συγχρόνοι μας, νέους κυρίως καὶ κάποτε τοὺς καλυτέρους. Τοῦλάχιστον ὁμως, ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀνησυχία μπορεῖ νὰ ξεπηδήσῃ, καὶ ξεπηδᾷ συχνά, ἡ ἀναζητήσις τοῦ νοήματος τῆς ὑπάρξεως, ἡ θέλησις νὰ σωθῇ ἡ ζωὴ καὶ ἡ «ποιότης» τῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὅλα εἶναι δυνατὸν ν' ἀναγεννηθοῦν.

Ἄλλὰ, τότε, ἀναφαίνεται ἡ μεγαλύτερη ἀπειλή. Ἐκείνη ποῦ ἔρχεται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐπιστήμης, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον συναινοῦν στὸ θάνατο ἐνὸς ὠρισμένου «οὐμανισμοῦ», ἀλλὰ τὸν δικαιώνουν καὶ τὸν κάνουν δόγμα, στὸ ὄνομα μάλιστα τῆς ἀποκρυπτογραφήσεως τῶν νόμων τοῦ σύμπαντος ποῦ ἡ ἐπιστήμη των ἐπέτυχε. Συχνὰ αὐτοὶ οἱ ἀνθρώποι εἶναι μεγάλοι στὴν ἐπιστήμη των, ἔχουν δοθῇ καὶ ἀφιερῶθῃ σ' αὐτὴν, πρᾶγμα ποῦ ἔχει προσδώσει στὴ ζωὴ των ἀναντίρρητο μεγαλεῖο. Ἡ δ ω ρ ε ἄ τοῦ ἑαυτοῦ των ποῦ ἔχουν κάνει, εἶναι, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ συστήματός των, ἡ παρουσία μιᾶς ἀξίας ποῦ ξεπερνᾷ, τὸ δεῖγμα γιὰ κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ τὸ σύστημα καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ του ἔκφρασι, γιὰ κάτι ἄλλο ἀπὸ τὶς τεχνικὲς δυνάμεις ἐνεργείας ποῦ προέρχονται ἀπ' αὐτό. Ἄλλ' ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ ἡ δωρεά, στὸ βάθος τοῦ ἑαυτοῦ των, ἦταν σάν ἐμπνευσμένη ἀπὸ μιὰ θεμελιώδη ἀνθρωπινὴ φύσι, δὲν δια-

βλέπουν ὅτι οἱ ἀξίες ποῦ μαρτυρεῖ θὰ μποροῦσε ν' ἀπειλοῦνται.

Τότε, στ' ὄνομα αὐτῆς τῆς παντοδυναμίας τῆς ἐπιστήμης των ν' ἀποκρυπτογραφῆσῃ τὸ σύμπαν, ὑπαγορεύουν — μὲ πλήρη ἀθωότητα — τὴν ἠθικὴ των, σάν νὰ ἔπρεπε ν' ἀρκῆ αὐτὴ στὴν ἀνθρωπότητα, ἐφ' ὅσον τῆς ἔδωσε τὰ μέσα νὰ ἐλέγχῃ τὰ πράγματα καὶ τὴ ζωὴ, νὰ περιορίζῃ ἢ νὰ καταπραῦνῃ τὴν ἀρρώστια καὶ τὸν πόνο, νὰ κυβερνᾷ τὰ στοιχεῖα.

Αὐτῆς τῆς ἠθικῆς, ἓνας ἐπιστήμων, ποῦ ἀσφαλῶς ἦταν καὶ αὐτὸς μεγάλος, ὁ **Bertrand Russell**, ἔβιδε πρὶν λίγα χρόνια, ἓνα σ χ έ δ ι ο, ἡ ἐπικαιρότης τοῦ ὁποῖου φαίνεται τραγικὴ σήμερα. Ζητοῦσε γιὰ τὸ προσεχὲς μέλλον μιὰ ἀγωγή μέσα στὴν ὁποία οἱ ἀνθρώποι θὰ ἦσαν χωρισμένοι σὲ δύο κατηγορίες: «Οἱ ἐπιστημονικοὶ ἡγέται θὰ ἔχουν ἓνα μορφωτικὸ σύστημα γιὰ τοὺς συνήθεις ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ ἓνα ἄλλο γι' αὐτοὺς ποῦ θὰ πρόκειται νὰ γίνουν κάτοχοι τῆς ἐπιστημονικῆς δυνάμεως. Οἱ συνήθεις ἄνδρες καὶ γυναῖκες θ' ἀνατρέφονται σὲ πνεῦμα ὑπακοῆς, ἀκριβείας, ἐργατικότητος, ἀπουσίας σκέψεως καὶ ἱκανοποιήσεως. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἱκανοποίησις θὰ θεωρῆται ἡ πλέον σημαντικὴ ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς ἀρετές. Γιὰ νὰ τὴν ἐπιτύχουν θὰ χρησιμοποιοῦν πλήρως ὅλα τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ψυχαναλύσεως, τῆς ψυχολογίας τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς βιοχημείας. Τὰ παιδιὰ θ' ἀνατρέφονται ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας μὲ τὸν τρόπο ποῦ θὰ εἶναι λιγώτερο πιθανὸς νὰ δώσῃ ἀφορμὴ στὴ δημιουργία συμπλεγμάτων. Ὅλα, ἢ σχεδὸν ὅλα, θὰ εἶναι ἀγόρια καὶ κορίτσια φυσιολογικά, εὐτυχισμένα, ὑγιῆ». Καὶ ὁ **Bertrand Russell** προβλέπει τὸν τρόπο τῆς διατροφῆς των, συνιστᾷ νὰ διαβάζουν λίγο, καὶ καθορίζει ὅτι «ἡ ὑπακοὴ θὰ τοὺς ἐπιβάλλεται εἴτε μὲ τὴ μέθοδο τοῦ στρατιωτικοῦ ντρεσσαρίσματος εἴτε μὲ ἠπιώτερες μεθόδους». Θὰ τὰ ἀσκοῦν στὴ «συνεργασία», στὸ νὰ κάνουν δηλαδὴ «ἀκριβῶς ὅ,τι κάνουν οἱ ἄλλοι». Θ' ἀπο-

θαρρύνουν σ' αυτά την πρωτοβουλία, «θά καταστέλλουν έπιστημονικώς την άπειθαρχία». Έξ άλλου, «τά παιδιά τά κεκλημένα νά γίνουν μέλη τής ή- γέτιδος τάξεως θά δέχωνται τελείως διαφορετική άγωγή»: έπιλεγμένα ήδη πριν από την γέννησί των, ή πρό των έξι έτών (άσφαλώς με έπιστημονικάς και έδω μεθόδους), ή εύγονική, χημικές και θερμικές μέθοδοι, ή διαιτητική θά χρησιμοποιηθοϋν για νά τους δώσουν «όσο τò δυνατόν ύψηλότερες ικανότητες». Θά τους «έντυπώνουν» τò έπιστημονικό πνεύμα... από τότε πού θ' άρχίζουν νά μιλοϋν και θά έξειδικεύωνται από τά δώδεκα έτη. «Θά πρέπει συνεχώς νά καλλιεργοϋν σ' αυτά τò πνεϋμα τού ύψηλοϋ των προορισμοϋ» και άν άποδειχθοϋν ότι καθυστεροϋν έν σχέσει με την εύφυία, τόν έλεγχο τού έαυτοϋ των ή τόν έλεγχο των άλλων, θά ύφίστανται «τήν φοβερή τιμωρία τής ύποθαμίσεως στήν τάξι τού συνήθους έργάτου και θά καταδικάζωνται νά περάσουν τò υπόλοιπο τής ζωής των συντροφιά με άνδρες και γυναίκες πού θά είναι κατώτεροι άπ' αυτά» (1).

Ο ΧΕΙΡΟΤΕΡΟΣ ΥΠΟΒΙΒΑΣΜΟΣ

Ή σελίς είναι περίπου πολύ ώραία: Ένός maître τού ναζιστικού Ράιχ; Έ-

νός άξίωματούχου τού κομμουνιστικού κόμματος; Όχι. Όχι. Τού μεγάλου Russell, διασήμου έπιστήμονος, διδασκάλου τής ιδεολογικής έμπροσθοφυλακής, αϋτοϋ πού έδωσε τ' όνομά του στο περίφημο Δικαστήριο Russell.

Αϋτή είναι ή «ήθική» πού μπορεί νά γεννηθῆ από τò «έπιστημονικό» πνεϋμα, άν δέν γνωρίζη πλέον τίποτε άλλο από τόν έαυτό του, από τή στιγμή πού ό άνθρωπος δέν είναι πλέον γι' αϋτό παρά δύναμις πρακτικής άποκρυπτογραφήσεως τού σύμπαντος και άπεργασίας τής τεχνικής πού αϋτή παρέχει. "Ας μὴν άποδίδωμε αϋτές τις παρεκκλίσεις στην «έπιστήμη», αλλά σε ώ ρ ι σ μ έ ν ο «έπιστημονικό» πνεϋμα, πού είναι θεβαιωμένο ότι άπολογείται, αϋτό μόνο, για όλόκληρο τόν άνθρωπο. Τόν χειρότερο ύποβίβασμό τού ανθρώπου εκεί τόν εύρίσκομε, τή χειρότερη άπειλή έναντίον του, τήν πλέον άπάνθρωπη από τις τυραννίες, πού θέτει τόν δάκτυλο στόν τροχό τής «εύγονικής» — χρησιμοποιώντας τήν έκτρωσι ίσως. Πρέπει νά πληροφορηθοϋμε για τò τί γίνεται μία ήθική άποκλειστικώς «έπιστημονική».

JEAN DE FABREGUES

(1) Bertrand Russell: «L' esprit scientifique (γαλλική μετάφρασις, Paris 1947, έκδ. J. B. Janin).

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΙ

Κατά τὰς ἡμέρας τῶν ἐθνικῶν ἐορτῶν, ὅπως καὶ κατὰ τὸν πρόσφατον ἐορτασμόν τῆς μεγαλωνύμου ἐπετείου τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940 ἐτιμήθησαν οἱ οἰκοδόμοι τοῦ ἐθνικοῦ μας μεγαλείου. Ἀναζῶμεν ὀλοζώντανον τὴν ἱστορίαν μας καὶ ὄχι μόνον τὸ ἔπος τοῦ 40, τοῦ ὁποίου δημιουργοὶ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ἐπιζῶντες. Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες δὲν πρέπει νὰ ἀσφικτιοῦν κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως, ἀλλὰ πέραν ἀπὸ τὴν ἀπλῆν καύχησιν διὰ τοὺς προγόνους καὶ τὸ κλέος τῶν ἔχον τὴν εὐθύνην τῆς ἱστορίας τῶν καὶ φέρουν τὸ βάρος τῆς μιᾶς μεγάλης ἀποστολῆς διὰ τὸ ἔθνος τῶν καὶ τὴν ζωὴν του. Εἰς τοὺς συγχρόνους καιροὺς ὡς αἴτημα καὶ νόημα προβάλλεται ἡ ὑψωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐνώπιον τοῦ συγχρόνου κόσμου εἰς τὴν ἀρμόζουσαν θέσιν του.

Ὁ Ἑλληνισμὸς λόγῳ τῆς οἰκουμηνικῆς του παραδόσεως καὶ τῆς θρέψεώς του μὲ τὴν ἱστορίαν του ἀναποφεύκτως συνδέεται μὲ τοὺς ξένους λαούς. Ἡ σχέσις Ἑλληνισμοῦ καὶ ξένων λογιζέται δεδομένη καὶ καθίσταται ἐπείγουσα ἢ θεώρησις τῆς σχέσεως τῆς χώρας μας μὲ τοὺς λοιποὺς λαούς. Λόγῳ τῆς ἐξόχου σπουδαιότητος καὶ σημασίας, πού ἔχει τὸ γεγονός τῆς συνδέσεώς μας μὲ τὴν Κοινὴν Ἄγορᾴν διὰ τὴν ζωὴν ἐνὸς ἐκάστου ἀτόμου ἀκόμη καὶ συνεπεῖα τῆς εἰσροῆς τόσων ξένων ἐκ διαφόρων χωρῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα θὰ ἀκολουθήσουν μερικαὶ σκέψεις καὶ ἀπόψεις ὡς πρὸς τὴν θέσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν προσφορὰν τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον καὶ τοὺς ξένους. Φυσικὰ ἢ προσθήκη τῶν κατωτέρω σκέψεων δὲν θὰ σημαίη καὶ τὴν πλήρη τοῦ θέματος

ἐξάντλησιν, ἀλλ' ἀπλῆν ἀφορμὴν καὶ ἀφετηρίαν πρὸς περαιτέρω ἐπωφελῆ διερεύνησίν του.

❖ ❖ ❖

Δὲν τίθεται κἂν ζήτημα ὅτι νέος ὀρίζων ἠνοιχθῆ καὶ καινούργια προοπτικὴ ἐδημιουργήθη μὲ τὴν Ὑπερεθνικὴν Κοινότητα. Καὶ ἐπιτυχῶς ἐτονίσθη ὅτι κεῖται ἐπὶ τάπητος τὸ πρόβλημα τῆς ἐξετάσεως τοῦ συγχρόνου Ἑλληνος ἀπέναντι τῶν ξένων, πού ἐπισκέπτονται τὴν χώραν μας καὶ τὸν κόσμον γενικώτερον.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοήσωμεν τὴν οἰανδήποτε προσφορὰν τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνισμοῦ, πνευματικὴν, ὕλικὴν ἢ τεχνικὴν εἰς τὴν μάχην αὐτὴν χωρὶς τὸ παρελθὸν καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς ἱστορίας. Ἀναμφισβητήτως, θὰ πρέπει νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἱστορίαν εἰς βάθος καὶ εἰς πλάτος καὶ εἰς τὴν οὐσίαν. Διότι ἡ τοιαύτη γνώσις καὶ ἱστορικὴ μάλλον αὐτεπίγνωσις, θὰ ὑποβοηθήσῃ νὰ ἴδωμεν τὰ σημεῖα καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀξιολόγου προσφορᾶς διὰ μέσου τῶν αἰῶνων καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους πρὸς τὴν οἰκουμένην.

Διότι ἂν δὲν θελήσωμεν νὰ ἀτενίζωμεν ἐκάστοτε πρὸς τὸ θαρὺ εἰς πνευματικὰ κυρίως ἐπιτεύγματα παρελθόν τῆς φυλῆς μας, χριστιανικὸν καὶ ἐθνικόν, δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν καὶ τὴν θέσιν μας ὡς σύγχρονοι Ἕλληνες νὰ ἀποσαφηνίσωμεν ἀκόμη καὶ τὴν ἀποστολήν μας, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ παράσχωμεν οὐσιαστικὴν συμβολὴν εἰς τὴν διαμορφουμένην σήμερον κατάστασιν τοῦ Δυτικοῦ κυρίως κόσμου.

Εἶναι γεγονός, ὅτι ζῶμεν εἰς μίαν ἐπο-

χήν, ἡ ὁποία προέκυψε μετὰ τὸν δευτέρου παγκόσμιου πόλεμου. Παρουσιάζει μίαν ἀσυνήθη ἰδιομορφίαν καὶ ἡ ἱστορικὴ θέσις καὶ μοῖρα τῆς Ἑλλάδος ἐπιβάλλει εἰς τὸν σύγχρονον Ἑλληνα νὰ ἀντιληφθῆ, νὰ ἐννοήσῃ προβλήματα καὶ αἰτήματα, τὰ ὁποία ἀνέκυψαν μετὰ τὸν πόλεμον.

Ἡ ἀναδρομὴ εἰς τὸ παρελθόν, τὸ Ἑλληνικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ Χριστιανικόν παρελθόν, διότι ἐκεῖ ἀνευρίσκονται αἱ ρίζαι τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, «ὁ ὁποῖος ἂν καὶ ἀποτελεῖ φάσιν τοῦ ἐνιαίου Ἑλληνισμοῦ, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ λύσῃ διὰ λογαριασμόν του τὰ προβλήματα, τὰ ὁποία ἔλυσε διὰ τὸν ἑαυτόν του κατὰ συγκεκριμένον καὶ ἀνεπανάληπτον τρόπον ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς ἀρχαιότητος» — θὰ δώσῃ τὴν ζητούμενην ἀποσαφήνισιν καὶ προσδιορισμὸν τῆς θέσεως.

Εἶναι γεγονός ὅτι ὑπάρχουν λαοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν δώσει σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἱστορίας. Καὶ ὑπάρχουν ἄλλοι λαοί, τῶν ὁποίων ἡ προσφορὰ εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς εἶναι τόση καὶ τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ νοηταί ἡ ἱστορία χωρὶς αὐτοῦς. Προσονομάζονται καὶ ἀποκαλοῦνται κοσμοϊστορικοὶ λαοί. Οἱ Ἑλληνες κατέχουν τὴν πρώτην θέσιν καθ' ὅσον εἶναι καὶ χαρακτηριστικὰ ὡς αἰώνιοι ἔφηβοι τῆς ἱστορίας ἀπὸ σύγχρονον ἐπιφανῆ διανοούμενον. Ἡ πολυκύμαντος ἱστορικὴ πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀποδεικνύει τὴν αἰώνιαν ἀνανεωτικὴν δύναμιν τούτου. Πρέπει νὰ ἀνατρέξῃ καὶ νὰ ἀναστραφῆ ἡ σκέψις εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ τὰς χιλιετηρίδας διὰ νὰ συλλάβῃ τὴν πραγματικότητα τῆς αἰωνίας αὐτῆς νεότητος καὶ δροσερότητος τῆς φυλῆς μας. Καὶ μετὰ τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴν θὰ εἶναι ἐφικτὴ καὶ δυνατὴ ἡ ἀξιολόγησις τῆς σημερινῆς θέσεως καὶ προσφορᾶς τοῦ Ἑλληνος εἰς τὸν ἔξω κόσμον.

Διὰ νὰ μὴ ἀναφερθῶμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν καὶ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Περικλέους, εἰς τὸν ὅποιον τόσα ὀφείλουσαν αἰ γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ πολιτισμὸς, ἂν μεταφερθῶμεν εἰς τὴν Ρωμαϊοκρατίαν, ἡ ὁποία διὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν εἶναι περίοδος πτώσεως

καὶ ἠθικῆς παρακμῆς, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἀποτελεῖ περίοδον χειραγωγίας καὶ διαπαιδαγωγήσεως τοῦ Ρωμαίου κυριάρχου. Τόσον εὐγλώτως τὸ μαρτυρεῖ ἡ περίφημος διακήρυξις τοῦ Λατίνου ποιητοῦ: *Craecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agrasti Latio.*

«Ἡ Ἑλλάς ἠττηθεῖσα, τὸν σιδηροῦν κατακτητὴν ἐνίκησε καὶ τὸν πολιτισμὸν εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἀγροϊκὸν Λάτιον».

Ἡ χιλιόχροнос Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, τί ἄλλο εἶναι παρὰ μία περίοδος συνεχοῦς προσφορᾶς καὶ πολιτιστικῆς ἐπιδράσεως τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν ἀπολίτιστον κόσμον; Ἡ ἐποχὴ αὕτη, παρὰ τὰς ἐνδεχομένως σκιερὰς πλευρὰς τῆς, ἀποτελεῖ πρώτου μεγέθους πνευματικὴν καὶ ἠγέτιδα φυσιγνωμίαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς. Ἡ Πόλις ἦτο τὸ σημεῖον ὄλων τῶν λαῶν, αὐτὸ τοῦτο τὸ μέτρον ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιών. Ἄν ἐντοπιθῆ ἓν συνεχεῖα ἡ προσοχὴ μας εἰς τὴν τελευταίαν στιγμὴν τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἐδῶ καὶ πεντακόσια χρόνια τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθουν τὸν φωτεινὸν δρόμον, ἔπεσαν καὶ ὑπετάγησαν εἰς τὴν Ὄθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Καὶ ἐνῶ τὰ θλέμματα ὄλων τῶν λαῶν Ἄνατολῆς καὶ Δύσεως, τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ Νότου, ἦσαν ἐστραμμένα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀποικίαν τοῦ Μεγαρέως Βύζαντος, μετετέθησαν μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν πρὸς τὴν Δύσιν. Τὸ περίεργον ἢ μᾶλλον τῆς Θείας Προνοίας ἔργον, ὑπῆρξεν ὅτι αἱ θάσεις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ ἐξεπήγασαν κατὰ κύριον λόγον ἀπὸ τὴν θυσίαν τοῦ τελευταίου προμάχου τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ γενναίου Παλαιολόγου. Καὶ ἐνῶ ἡ Μεσόγειος θάλασσα «μεταβάλλεται εἰς λίμνην καὶ οἱ ὠκεανοὶ εἰς πεδίον οἰκουμένης δράσεως τῶν δυτικῶν λαῶν», ἡ Ἑλλάς ἔκειτο ὑπὸ βαρὺν ζυγόν. Αὕτη ἡ πολιτικὴ κακοτυχία καὶ δουλεία ἐπὶ 400 χρόνια δὲν ἐστέρησεν εἰς τὸν Ἑλληνα τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν. Ἀνασυνεκροτήθη οἰκονομικῶς, ἀνεπτύχθη ἠθικῶς, ἀνεμορφώθη πνευματικῶς καὶ

ἐχώρησεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας του.

Μὲ πολλοὺς ἀγῶνας ἀπληυθέρωσε ὀλίγον χῶρον γῆς. Μὲ ἄλλους μεταγενεστέρους ἀγῶνας 1912 - 1913 ἐπέτυχεν νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν δουλείαν καὶ τοὺς ἀλυτρώτους ἀδελφούς Θράκης, Μακεδονίας, Ἡπείρου.

Φυσικὰ ἐφ' ὅσον εἰς τὸ μεταξὺ ἐδημιουργήθησαν καὶ τὰ Βαλκανικὰ κράτη, ὁ παλαιὸς χῶρος τῆς δράσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἰκονομικῶς ἢ πνευματικῶς περιωρίσθη. Δὲν ἐπρόφθασεν ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς νὰ χαρῆ τὰς λαμπρὰς νίκας τῶν ἐνδόξων πολέμων τοῦ 12-13, ὑπέστη καὶ τὴν μεγάλην συμφορὰν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἑκατομμύρια ἀδελφῶν μας ἐξεπατρίσθησαν. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1972 ἐωρτάσαμεν τὴν ἐξηκονταετηρίδα, ἀλλὰ συνάμα ἐπενθήσαμεν καὶ τὴν πεντηκονταετηρίδα τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς.

«Καὶ εἶναι ἡ πρώτη φορά», γράφει εἰς παλαιότεραν μελέτην του ὁ καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας Ι. Θεοδωρακόπουλος, «ὅπου οἱ Ἕλληνες ἔχουν περιορισθῆ εἰς τὴν ἱστορίαν των, εἰς τόσον στενὸν χῶρον τῶν θράχων των μὲ τὰς ὀλίγας πενιχρὰς κοιλάδας καὶ πεδιάδας... καὶ εἶναι ἡ πρώτη φορά πού καλεῖται ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ δημιουργήσῃ πολιτισμὸν ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ὄχθης τοῦ Αἰγαίου».

Καὶ φυσικὰ ἡ μόνη γεωγραφικῶς πλεονεκτικὴ θέσις τῆς εἶναι ἡ θάλασσα ἀνέκαθεν καὶ τώρα. Οἱ λαοὶ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας πιέζουν τὴν Ἑλλάδα ἀνέκαθεν. Πρέπει νὰ σημειώσωμεν καὶ τὴν ἔνστασιν πολλῶν διὰ τὸ ὅτι θὰ προκύψῃ θέμα σήμερον περὶ τῆς ἐπιθιώσεως τῆς αὐτοδυναμίου τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Δέλτος τῆς ἱστορίας μας λέγει ὅτι, δύναμις ἐπιθιώσεως ὑπῆρξε τὸ Πνεῦμα. Διότι εἶναι ὄπλον ἀποτελεσματικὸν καὶ ἀναφαίρετον ἀκόμη.

Πρὸς τοὺς ὄγκους τῶν ἐθνῶν ἡ χώρα μας δὲν προέβαλε πολιτικὸν ἢ στρατιωτικὸν, ἀλλὰ πνευματικὸν ὄπλισμόν. Τὸ πνεῦμα ἀναπληρῶνει τοῦ χώρου τὴν ἔλλειψιν. Βράχιοι καὶ ὄρη διανθίζουσι τὸν περιωρισμένον χῶρον τοῦ Ἑλληνι-

κοῦ κράτους καὶ ἐλάχισται πεδιάδες ἢ κοιλάδες. Ὅμως, ὅπως καὶ εἰς τὸ παρελθόν, ἔτσι καὶ κατὰ τὸ κρίσιμον εἰρηνικὸν παρόν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀδιόρατον μέλλον, ἡ πνευματικότης καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς παιδείας θὰ δώσῃ ἀνάτασιν καὶ θὰ ἐδραιώσῃ καὶ πάλιν τὴν θέσιν τοῦ Ἕθνους μας εἰς τὸν ἕξω κόσμον.

Τὸ μοναδικὸν ἴσως μέσον, ὑπὲρ τὴν τεχνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἀθρόαν ἐπικοινωνίαν τῶν λαῶν, εἶναι ὁ πνευματικὸς ὄπλισμός καὶ ἡ Ἑλληνοχριστιανικὴ παιδεία. Διὰ τί; Διότι τὸ στήριγμα καὶ εἰς χρόνους πολιτικῆς ἐλευθερίας ὑπῆρξεν ὁ παράγων αὐτός. Αὐτὴ ἡ παιδεία, νοουμένη ὡς ἡ συστηματικὴ, ἡ μεθοδική, ἡ συνεχῆς καλλιέργεια καὶ συγκρότησις ψυχικῶν, πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων ὄλων τῶν Ἑλλήνων θὰ εἶναι ἡ θέσις καὶ ἡ προσφορά τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ παράγων ἐξόχου ἀντοχῆς εἰς τὸν ἄκμονα τῆς ἱστορίας. Πρέπει νὰ πιστεῦσωμεν εἰς τοῦτο: «Ὅτι καὶ σήμερον, πού γίνεται μία τόσο μεγάλη ἀναταραχὴ εἰς τὸν διεθνῆ ὀρίζοντα, σήμερον πού ἄλλα ἔθνη διαλύονται καὶ λαοὶ ἀνώνυμοι ἀποκοτοῦν νέον ὄνομα, τέως ἄγνωστον, σήμερον πού κατακτῶνται χῶροι τοῦ στερεώματος, σήμερον ὅπως καὶ ἄλλοτε, γίνεται πάλιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν κοσμοθεωριῶν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία εἰς τὰς πλέον ἀντιπροσωπευτικὰς καὶ σημαντικωτέρας ἐκδηλώσεις τῆς, ἔχει ὑψωθῆ, ὄχι ἀπὸ τὸν ἀνύπαρκτον ἑλληνικὸν σωθινισμόν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν δύο καὶ πλέον χιλιετηρίδων, εἰς παγκόσμιον ἱστορίαν. Ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἐγκλείει τὸ νόημα αὐτῆς ταύτης τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Εἶναι ἡ ἱστορία κατ' ἐξοχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ ἱστορία καθόλου». (Κ. Βουρβέρη «Ἡ πνευματικὴ οἰκουμενικότης καὶ ἡ παρουσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ», σελ. 7).

Οἱ πολιτισμένοι ἄνθρωποι θεωροῦν ὡς χρέος των νὰ αἰσθάνωνται πνευματικὰ τέκνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρώτον καὶ ἔπειτα ὡς μέλη τῆς ἐθνικῆς κοινότητος τῆς χώρας των. Ἡ ἑλληνικὴ οὐσία καταφάσκειται τοιοῦτοτρόπως. Ἡ οἰκουμενικότης εὐρίσκετο εἰς ἄνθρωπον ἐπὶ πολλὰ

χρόνια. Ἀκτινοβολοῦσε μὲ τὰς παροικίας εἰς τὴν Ρωσίαν, εἰς τὴν Ρουμανίαν, τὴν Τουρκίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Τυνησίαν, τὰς Ἰνδίας, εἰς τὸν νέον κόσμον.

Ἐκεῖ διετηρεῖτο τὸ ὕψος καὶ ὁ τόνος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐφύλασσαν τὴν γλῶσσαν, ἐκαλλιεργοῦσαν τὰ γράματα. Ἡ οἰκουμηνικότης ἀποτελοῦσε τὸν φυσικὸν τόνον τῆς Ἑλλάδος, αὐτὴν τὴν πηγαίαν ἔκφρασιν τῆς οὐσίας τῆς.

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἔγιναν ἀνακατατάξεις καὶ ἀκυρώσεις πολλῶν παραδεχομένων. Ἐχάθησαν σημαντικοὶ πνεύμονες τοῦ Ἑλληνισμοῦ: αἱ παροικίαι τῆς Ρωσίας, τῆς Ρουμανίας, τῆς Τυνησίας. Ὅ,τι μὲ τὴν διαδοχὴν τῶν αἰώνων ἐκέρδισε καὶ μὲ θαυτοτάτην φιλοπονίαν ἐκαλλιέργησε ἡ Ἑλλάς ἐχάθη. Βέβαια ἡ ὑλικὴ ἀνάγκη ἐδημιούργησε παροικίας εἰς τὸ Βέλγιον, τὴν Γερμανίαν, τὴν Αὐστραλίαν, τὴν Νότιον Ἀμερικὴν καὶ τὸν Καναδᾶν. Ἀπομένει ἡ μεγάλη παροικία τῆς Ἀμερικῆς. Βέβαια ἡ παρούσα τῆς Ἑλλάδος μεταξὺ ἄλλων λαῶν δίδει κάποιον τόνον τῆς ἑλληνικῆς ὑπάρξεως εἰς ἄλλους λαούς. Αἱ νέαι κοινότητες δὲν ἤρχισαν νὰ ἀποδίδουν ὅ,τι αἱ παλαιότεραι ἐχορήγησαν πλουσιοπαρόχως.

Σήμερον αὐτὸ τὸ χρέος μένει, ὁ δρόμος τῆς μορφωτικῆς πνευματικῆς ἀκτινοβολίας. Αἱ καταβολαὶ καὶ αἱ ρίζαι ὑπάρχουν εἰς κάθε μέρος τῆς γῆς. Ἄς καλλιεργηθοῦν. Ἀπαιτεῖται συνέπεια, θέλησις, ἐπιμονὴ καὶ θυσία διὰ τὴν ὑπέρησιν τοῦ χρέους αὐτοῦ.

Ἡ ἀφιέρωσις εἰς τὸ πνεῦμα θὰ μᾶς δικαιώσῃ ἱστορικῶς, ὅχι ἀπλῶς ἡ ὑλικὴ εὐημερία καὶ ἐκβιομηχανίσις, μολοντί τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀποτελοῦν γέννημα τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν κοινωνιῶν.

Ἡμεῖς, οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες, μὲ τὸν προβολέα τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν παράδοσιν τῆς Παιδείας, ἠμποροῦμεν νὰ παρουσιάσωμεν ἀρίστην συμμετοχὴν εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἰδεῶν. Διότι, παρά τὰ ἀναπροσαρμοζόμενα μέσα καταστροφῆς ἢ καὶ τεχνικῆς προόδου, κρίνονται

ἰδέαι καὶ κοσμοθεωρίαι περὶ ζωῆς. Ἡ χώρα μας ἐγέννησεν ἰδέας. Δηλαδή — καὶ εἶναι τοῦτο ὁμολογία κορυφαίων συγχρόνων διανοητῶν καὶ φιλοσόφων, ὅπως τοῦ Γαίγκερ, τοῦ Γιάσπερς καὶ ἄλλων — ἐδῶ ἐγεννήθησαν αἱ ἰδέαι καὶ ἐκρίθησαν καὶ ἐδοκιμάσθησαν. Καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς προσέφεραν πάντοτε περισσότερα οἱ Ἕλληνες ἀπὸ ὅ,τι ἔλαβον.

Ἡ Ἑλλάς εἶναι κριτὴς ἰδεῶν καὶ δὲν ἐφείσθη ποτὲ τὰς ἰδέας, διότι μὲ τὴν ἑλληνοχριστιανικὴν παράδοσιν τῆς εἶχε τὸ ὑπέροχον κριτήριον, διὰ νὰ ἐλέγξῃ τὰ ποικίλα ρεύματα τῶν ἰδεῶν. Διότι ὁ Κύριος, ὅταν ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τῶν Ἑλλήνων, μὲ τὸ προφητικόν του στόμα εἶπεν, ὅτι «νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου». Τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ παρὰ καὶ σήμερον νὰ ἰσχύῃ ὅπωςδῆποτε. Καὶ πολὺ ὀρθῶς σημειώνει ὁ Κ. Τσάτσος, εἰς μίαν μελέτην του «Ἐθνος καὶ Κομμουνισμός» (σελ. 21), ὅτι «εἴμαστε ἕνας λαὸς σὰν τοὺς Νορβηγούς, τοὺς Δανούς, τοὺς Σουηδοὺς, τοὺς Ὀλλανδοὺς, ἕνας λαὸς ὅμως, πού μαζί με πολλοὺς ἄλλους λαοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους, ἔχει κάποια ἀποστολὴ νὰ ἐπιτελέσῃ στίς ἑκατονταετηρίδες πού ἐπέρχονται. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ δὲν εἶναι δυναμικὴ ἢ κατακτητικὴ· αὐτὸ τὸ ἀποκλείει ἡ μικρότητά μας. Εἶναι καθαρὰ πολιτιστικὴ. Εἴμαστε καὶ γεωγραφικὰ καὶ ψυχολογικὰ καὶ βιολογικὰ προικισμένοι γιὰ νὰ ἐκπληρώσωμε αὐτὴ τὴν ἀποστολή».

Βεβαίως ἐδῶ δὲν πρόκειται νὰ κάμωμε λόγον περὶ τῆς ἀυξήσεως τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος. Τοῦτο διαρκῶς ὀγκοῦται. Ἄν αὐξάνεται ἢ ὄχι τὸ ρεῦμα τοῦ τουρισμοῦ εἶναι ἔργον τῶν ἀρμοδίων. Στόχος μας πρέπει νὰ εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἢ ἰσορροπία τοῦ ἔθνους καὶ ἡ διαφύλαξις τῆς ἐθνικῆς προσωπικότητος.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ πνευματικὸς θίος πρέπει νὰ λειτουργήσῃ κανονικῶς, νὰ ἐκφράζῃ ἀπὸ τὴν ἀρχουσαν τάξιν μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου τὸ πνεῦμα, τὸ ἦθος, τὸν χαρακτήρα, τὴν ταυτότητα τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ τόπου.

Ἡ ἰθύνουσα τάξις, ὅταν ἀποθῇ ἀρχηγέουσα μὲ πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ὁ-

δηγητικήν, ὥστε διὰ τοῦ θίου καὶ τῆς διαγωγῆς νὰ ἐκφράζη ζωντανὸν καὶ σαφὲς τὸ ἑλληνικὸν ἦθος, ὅπως τὸ ἀπεκρυστάλλωσε ἡ παράδοσις καὶ ἡ ἱστορία, τότε ἡ εὐδοκίμησις θὰ εἶναι τελεία.

Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν δὲν γνωρίζω ἂν ἀπαιτῆται ἡ προσεπάθεια μόνον προσελεύσεως ξένων τουριστῶν ἢ ἐργασία πρέπει νὰ στραφῆ πρὸς τὴν θεμελίωσιν ὀρθῆς ζωῆς, ἀληθινῆς παιδείας, σαφοῦς πνευματικοῦ θίου.

Βεβαίως θὰ γίνῃ ὀργάνωσις τῶν προϋποθέσεων προσελεύσεως ξένων, τουριστικῆ προβολῆ τῆς Ἑλλάδος, εἰσορῆ συναλλάγματος καὶ παραλλήλως ἀνάδειξις τῆς ἔθνικῆς φυσιογνωμίας καὶ τῆς πνευματικῆς προσωπικότητος τοῦ Ἑλληνοῦ.

Τὸ Ἔθνος μας δὲν εἶναι πλούσιον· τὸ διάνθισμά του εἶναι οἱ θράχοι καὶ τὰ ὄρη. Ποία εἶναι ἡ περιουσία μας; Εἶναι ἡ πείρα τῶν αἰώνων καὶ ἡ δοκιμασία τοῦ παρελθόντος.

Εἶναι ἡ γλῶσσα μας, ὁ πλοῦτος, ἡ χάρις καὶ ἡ εὐκαμψία. Ἡ λογοτεχνία καὶ τὰ κείμενα. Ἡ Παιδεία εἶναι ἡ ἀσφαλῆς περιουσία.

Καὶ μὲ τὴν εἰσορῆν τῶν ξένων τουριστῶν ἢ ἄλλων ἐπισκεπτῶν, θὰ προσφέρωμεν καὶ θὰ δεικνύωμεν τὴν πρέπουσαν θέσιν μας εἰς τὸ ἀκέραιον. Τὰ ξενότροπα ἦθη δὲν θὰ ἐπηρεάζουν ἡμᾶς εἰς βαθμὸν διαθρώσεως τῆς πνευματικῆς τῶν Ἑλλήνων περιουσίας. Ἐχομεν τόσα νὰ δώσωμεν σήμερον εἰς τοὺς ξένους, ὥστε ἡ θέσις τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων νὰ εἶναι θέσις πρωτοπόρας καὶ προβολῆς ὕγιους. Ἡ πολιτεία καὶ τὰ ἄτομα πρέπει νὰ προσέξωμεν, νὰ περιορίσωμεν πολλὰ ἐλαττώματά μας, νὰ ἀξιοποιήσωμεν πατριωτικὰς ἀρετάς χριστιανοπρεπεῖς, καὶ ἔθνοπρεπεῖς. Τοῦτο θὰ ἐξασφαλίσῃ ἀντοχὴν καὶ ἐπιθίωσιν περαιτέρω εἰς τὸν διαρκῶς ἐναλλασσόμενον ροῦν τῆς ἱστορίας.

Ἡ Παιδεία, παράλληλος κλασσικῆ καὶ τεχνικῆ, θὰ εἶναι τὸ μέσον. Ἄς μὴ ὑπερτονίζωμεν τὸν τομέα τῆς οἰκονομίας. Προηγῆται ἡ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς. Διότι ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ εἶναι συνάρτησις πνευματικῆς ἀναμορφώσεως. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἐπιτακτικῆ παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη ἀναπροσαρμογῆς τῆς συγχρόνου Παιδείας μας εἰς πολλὰ σημεῖα. Παλαιότεροι καὶ νεώτεροι, αἰσθανόμεθα ἔντονον τὸ αἶσθημα αὐτό. Οὔτε, φυσικά, ἀντιτιθέμεθα εἰς τὸ αἴτημα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ πολλῶν θέσεων τῆς παιδείας καὶ προσαρμογῆς εἰς τὰ δεδομένα τὰ σημερινὰ τοῦ κόσμου ἐξ ὠρισμένων ἀπόψεων. Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς αὐτὸς δὲν σημαίνει, οὔτε πρέπει νὰ ἀποθλέπη εἰς τὴν νοθεῖαν τῆς ἐννοίας τῆς κλασσικῆς Παιδείας, τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἄλλης πνευματικῆς παραδόσεως.

Ἄλλὰ κυρίως μὲ τὴν τεχνικὴν Παιδείαν θὰ παράγωμεν ὅ,τι θὰ ἐξυπηρετῆ τὰς ἀνάγκας μας· συγχρόνως μὲ τὴν εἰσοδὸν τῆς χώρας εἰς τὴν μείζονα οἰκονομικὴν καὶ πνευματικὴν Κοινότητα, νὰ ἐντείνωμεν τὰς δυνάμεις καὶ τὴν δραστηριότητά μας· νὰ κατακτήσωμεν εἰς βάθος τοὺς ἀκαταλύτους ἠθικοὺς καὶ πνευματικοὺς θησαυροὺς· νὰ ἀναπροσαρμόσωμεν τὰ δεδομένα τῆς σημερινῆς ζωῆς εἰς τὰ μεγάλα κεφάλαια τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς παραδόσεως. Ἀφομοιώνοντες ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων κάθε νέαν τεχνικὴν γνῶσιν ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ξένων καὶ χειραγωγούντες τοὺς ἑαυτοὺς μας εἰς τὸ βάθος τῆς πνευματικῆς ἱστορίας μας, θὰ δίδωμεν, ὡς μικρὸν ἔθνος μὲ οἰκουμενικὴν ἀποστολήν, ὅ,τι ὠραῖον, εὐγενὲς καὶ ὑψηλόν. Ἀκόμη θὰ ἐξασφαλίζωμεν τὴν πλέον ζηλευτὴν θέσιν καὶ πορείαν διὰ τὴν ἐπιθίωσίν μας καὶ τὴν ἀνάδειξιν εἰς τὸν σκληρὸν τῶ ὄντι στίβον τῆς σημερινῆς ζωῆς.

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΑΞΙΑ ΕΝΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

Ἡ πείρα μου ἀπὸ τὴν ἐργασία μου ὡς συμβούλου μεταξὺ φοιτητῶν μὲ πείθει ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀγνότητος ἐνισχύεται. Γιὰ νὰ τὸ πῶ πιὸ ἀπλᾶ: Ἡ σεξουαλικὴ ἐλευθερία μέσα στὴν «νέα ἠθικὴ», ὅπως λέγεται, πρέπει νὰ θεωρητῆται ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς νέους σὰν π ρ ό κ λ η σ ι ε σ τ ῆ ν ἑ λ ε υ θ ε ρ ί α ἔ κ λ ο γ ῆ ς π ο ὺ ἔ χ ο υ ν. Καὶ ἐλευθερία ἐκλογῆς στὴν περιοχὴ τοῦ σέξ, ὅπως καὶ σὲ κάθε ἄλλῃ, σημαίνει νὰ ἐκλέγῃ κανεὶς μόνος, χωρὶς τὴν ἐπιρροή τοῦ φόβου, χωρὶς πιέσεις, τὸν δρόμὸ πού θὰ ὀδηγήσῃ σὲ μιὰ ζωὴ πλουσιώτερη καὶ πληρέστερη.

Γνωρίζω ὅτι στὴν ἐποχὴ μας πολλοὶ νομίζουν ὅτι, ὅταν λέμε «νέα ἠθικὴ» ἐννοοῦμε τὴν ἔλλειψι ἠθικῆς. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ εἶναι ἐσφαλμένη. Μεταξὺ τῶν φοιτητῶν σήμερα βρῖσκω μιὰν ἀύξανομένη ἀναγνώρισι ὅτι ἡ ἐλευθερία ἐκλογῆς ἐπιρροάζεται ἀπὸ τὴν θετικὴ ἐπιταγή, ὅπως τῶν γονέων τους ἀπὸ τὶς ἀπαγορεύσεις.

Δὲν μποροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε ὅτι ὑπάρχουν ἰσχυρὲς πιέσεις πού ὠθοῦν σὲ ἀνήθικη συμπεριφορὰ. Ἡ κοινωνία μας εἶναι διαποτισμένη ἀπὸ τὸ σέξ. Παράνομες σεξουαλικὲς σχέσεις ἀπεικονίζονται μὲ τέχνη σὲ βιβλία καὶ κινηματογραφικὰ ἔργα. Προκλητικὰ σύμβολα τοῦ σέξ ἀποτελοῦν τὴ βάση σὲ πολλὰς διαφημίσεις. Ἡ διδασκαλία τῆς φυσιολογίας τοῦ σέξ καὶ ἐλεύθερες συζητήσεις μεταξὺ τῶν δύο φύλων ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, τοὺλάχιστον αὐτῆς τῆς γενεᾶς, τὶς ἀνησυχίες πού ἐκληρονόμησε ὁ νεο-πουριτανισμός. Ἀκόμη νέοι καὶ εὐκολώτεροι τρόποι ἀποφυγῆς τῆς ἀντήληψως ἐμείωσαν τοὺς φόβους τῆς ἀνεπιθύμητης ἐγκυμοσύνης. Ἐν ὅψει ὅλων αὐτῶν τῶν δεδομένων, γιατί νὰ εἶναι κανεὶς ἀγνός;

Ἡ ἀπάντησις στὴν ἐρώτησι αὐτὴ δὲν εἶναι εὐκόλη. Οἱ παλαιὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἠθικὴ ἐπιχειρηματολογία δὲν πείθουν τοὺς νέους ἀνθρώπους. Τὸ πρόβλημα φέρνει σὲ ἀμηχανία τοὺς μεγάλους. Ἀλλὰ ἂν τὰ παλαιὰ ἐπιχειρήματα ἀπορρίπτονται, δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ὅτι οἱ νέοι ἀπορρίπτουν καὶ τὴν ἠθικὴ. Τὸ ἐνθαρρυντικὸ γεγονός εἶναι ὅτι οἱ νέοι εἶναι πράγματι ἐλεύθεροι γιὰ νὰ εἶναι περισσότερο ἠθικοί. Τὸ νέο στοιχεῖο στὴ «νέα ἠθικὴ» εἶναι ἡ ἐλευθερία ἐκλογῆς τῆς ἀγνότητος πού ἔχουν οἱ νέοι μᾶλλον παρὰ ἡ ἐπιβολὴ τῆς μὲ φόβους καὶ πιέσεις.

Μεταξὺ τῶν φοιτητῶν ἀντιλαμβάνομαι μιὰ ἀύξανομένη περιφρόνησι ἀνακατωμένη μὲ οἶκτο γιὰ ἐκείνους τοὺς νέους πού ρίχνονται στὴν ἀνηθικότητα γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν «ἐλευθερία» τους. Ἀκούω παρατηρήσεις πού ἀναγνωρίζουν τὴν ἀνηθικότητα, ὄχι σὰν ἀπόδειξι αὐτοπεποιθήσεως καὶ κοινωνικῆς ἰσορροπίας, ἀλλὰ σὰν σημάδι ἀνησυχίας καὶ φόβου. Ὁ τύπος τοῦ Δὸν Ζουὰν πού τρέχει ἀπὸ γυναίκα σὲ γυναίκα, προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς ἄλλους γιὰ τὸν ἀνδρισμὸ του. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν κοπέλλα πού φοβάται μήπως δὲν εἶναι δημοφιλὴς καὶ προσπαθεῖ μάταια νὰ ὑπερνηκίῃ τὴν ἀνησυχία τῆς, παραδίδοντας τὸ σῶμα τῆς στὴν πορνεία. Ἔτσι ἐντείνεται τὸ αἶσθημα ἀνασφαλείας, καταστρέφεται ἡ ὑπόληψις τῆς καὶ μειώνονται οἱ προοπτικὲς τῆς σεξουαλικῆς ἱκανοποιήσεως.

Μὲ χαρὰ ἀκουσα τελευταῖα γιὰ μιὰ ὠραία, ὠλοκληρωμένη κοπέλλα πού εἶπε στὴ μητέρα τῆς: «Μὴ στενοχωριέσαι γιὰ μένα.

Διαφωνῶ μὲ τὴν σημερινή κοινωνία. Ἡ πρόθεσίς μου εἶναι νὰ τιμῆσω τὴν ἀληθινὴ παρθενία, μέχρι τὸ γάμο». Ἡ παρατήρησις αὐτὴ τὴν ἐξαρακτήρησε ὥρμιο ἄτομο πὺ σέβεται τὸ σῶμα του καὶ διατηρεῖ τὴν ἀγνότητά του γιὰ τὸν ἄνδρα πὺ ἀγαπᾷ ἢ θὰ ἀγαπήσῃ. Εἶναι ἓνα ἄτομο μὲ αὐτοπεποίθησι — ἢ κοπέλλα μὲ μέλλον, ὄχι μὲ παρελθόν.

Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι οἱ περισσότεροὶ νέοι σήμερα δὲν ἀπορρίπτουν ὅλα τὰ ἠθικὰ κριτήρια, ἀλλὰ ἀναζητοῦν τίμια ἐκείνα πὺ εἶναι ἀνώτερα καὶ σημαντικώτερα — καὶ συνεπῶς ἀντέχουν σὸ χρόνο — παρὰ τὰ παλαιὰ πὺ ἐδασίζοντο σὸ φόβο.

Ἄλλοτε οἱ νέοι ἐπίστευαν ὅτι γιὰ νὰ δεῖξουν τὴν ἀτομικότητά τους ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ζωὴ τῆς ἀγνότητος, ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ διακρίνη κανεὶς τοὺς ἠθικοὺς ἀπὸ φόβο καὶ τοὺς ἠθικοὺς πὺ ἢ ἀγνότητά τους ἦταν καρπὸς ἐλευθέρως ἐκλογῆς. Τώρα, μὲ τὴν λεγομένη «νέα ἠθικὴ», ἢ ἀγνότης εἶναι καρπὸς μᾶλλον ἐλευθερίας, παρὰ προῖον περιορισμῶν. Ἔτσι, ἓνας νέος μπορεῖ νὰ μὲν ἀγνὸς καὶ νὰ ἐκδηλώνη τὴν ἀτομικότητά του. Ἄλλὰ μὲ τίς νέες ἐλευθερίες συνδέεται καὶ τὸ πρόβλημα τῆς διαφωτίσεως. Ἐπάρχουν πολλῆς πλάνης πὺ ἀπατοῦν τοὺς νέους. Ἐπὶ παραδείγματι, συχνὰ ἀκοῦει κανεὶς: «Ὅλοι κάνουν ἔτσι. Ἐγὼ γιὰ νὰ διαφέρω;» Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδείξῃ κανεὶς ὅτι ἢ στερεότυπη αὐτὴ ἔκφρασις εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἡ ἐκθεσις Kinsey διεπίστωσε ὅτι τὸ 58 τοῖς ἑκατὸν τῶν ὑποψηφίων φοιτητῶν στὴν Ἄμερικὴ δὲν εἶχαν σεξουαλικὴ ἐμπειρία καὶ 80 τοῖς ἑκατὸν τῶν ἀγάμων γυναικῶν ἡλικίας 16-20 ἦσαν παρθένας. Πλέον πρόσφατες ἐρευνες καὶ στὰ δύο φύλα, ἀποκαλύπτουν μικρὴ ἀλλαγὴ στὰ ἀνωτέρω ποσοστά. Στους σπουδαστὰς πὺ προβάλλουν τὸν ἰσχυρισμὸ «ὄλοι κάνουν ἔτσι», λέω ἀπλῶς ὅτι θὰ ἦταν ἀκριβέστερο νὰ λέγουν: «Ὅλοι μιλοῦν γ' αὐτό».

Μία ἄλλη πλάνη πὺ ἐκφράζουν οἱ ὑπέρμαχοι τῆς προγαμιαίας σεξουαλικῆς ζωῆς εἶναι αὐτὸ πὺ ἢ Dr. Evelyn Duvall ὀνομάζει ἐπιχείρημα «δοκίμασε πρὶν ἀγοράσης». Αὐτὸ προωθεῖ τὴν ἰδέα ὅτι τὸ

σεξουαλικὸ ταίριασμα, τόσο σημαντικὸ σὸ γάμο, μπορεῖ νὰ καθορισθῇ μὲ προηγουμένη ἐμπειρία. Ἡ Dr. Duvall, ἀνεγνωρισμένη αὐθεντία σὲ προβλήματα σὲξ καὶ οἰκογενειακῆς ζωῆς, παραθέτει σὸ βιβλίον της «Γιὰ νὰ περυσμένης μέχρι τὸ γάμο;» τὸ συμπέρασμα ἀπὸ μιὰ μελέτη τοῦ Ἄμερικανικοῦ Ἰνστιτούτου Οἰκογενειακῶν Σχέσεων: «Ἡ προηγουμένη σεξουαλικὴ ἐμπειρία μιᾶς γυναίκας δὲν τὴν βοηθᾷ καθόλου νὰ κάνῃ μιὰ καλὴ σεξουαλικὴ προσαρμογὴ σὸ γάμο».

Ἄλλὰ τὸ πὺ ἀπατηλὸ ἐπιτόνημα τῶν διαφθορῶν ὑπῆρξεν ἀνεκαθεν ἢ θεωρία τῆς «δοκιμῆς τῆς ἀγάπης». Ὅταν μοῦ λέγουν κάτι τέτοιο ὑποστηρίζω ὅτι ἢ ἀγάπη εἶναι κάτι πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τὴν ἐλαφρότητα. Μία πολὺ βαθύτερη ἀγάπη, γιὰ ἐκείνους πὺ ἀγαποῦνται ἀληθινὰ, ὑπερβαίνει τὴν ἐρωτικὴ ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη αὐτὴ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ προσφέρει γιὰ ἑαυτὸ του, νὰ ζητᾷ τὸ ἀνώτερο καλὸ τῶν ἄλλων καὶ ὑψώνει τὸ σωματικὸ πάθος σὸ ἐπίπεδο τοῦ γνησίου ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ ἀγαπώμενο πρόσωπο.

Ὅταν νέοι ἄγαμοὶ ἐρωτοῦν σοβαρὰ τί ἔχουν νὰ χάσουν, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν πλέον κίνδυνοι, τοὺς ὑπενθυμίζω ὅτι τὸ σὲξ εἶναι κάτι πολὺπλοκο καὶ ἐπισφαλές. Ἐξω ἀπὸ ἓνα γάμο θεμελιωμένον στὴν ἀγάπη, ἢ γενετήσια λειτουργία περισσότερο ζημιώνει, παρὰ ἀνταμεῖβει. Αὐτὸ τὸ εἶδα πολλῆς φορῆς σαφῶς, κατὰ τρόπον τραγικόν. Τελευταῖα εὗρηκα σὸ γραφεῖο μου κάποιον φοιτητὴν πολὺ ἀναστατωμένον. Δὲν μποροῦσε ἀπὸ τὴν ταραχὴ του νὰ ἐκφρασθῇ καθαρὰ καὶ τὸν ἐρώτησα: «Ἐσκότωσες κανέναν;» «Ναί», μοῦ εἶπε τρέμοντας καὶ κατεβάζοντας τὸ κεφάλι μέσα στὰ χέρια. Ἐν συνεχείᾳ μοῦ ἀπεκάλυψε ὅτι εἶχε σχέσεις μὲ κάποια κοπέλλα. Μετὰ τὴν ἐκτροπὴν, πὺ τοὺς στοιχίσα 600 δολλάρια ἢ νέα ἦταν πραγματικὸ ἐρείπιον. Ἔτσι ἢ εὐκολὴ λύσις ἔγινε τραγωδία. Ἡ κοπέλλα αἰσθανόταν ὑπεύθυνη γιὰ τὴν καταστροφὴ μιᾶς ζωῆς. Ὁ νέος συντετριμμένος ἐρωτοῦσε: «Ποῖο δικαίωμα ἔχουμε νὰ συνεχίσουμε νὰ ζοῦμε;» Ἦμουν εἰς θέσιν νὰ τοῦ πῶ ὅτι εἶχαν δικαίωμα νὰ ζοῦν, ὑποδεικνύοντας μερικὸς τρόπους γιὰ νὰ

ζήσουν τη συγγνώμη. Ἀπεφάσισε πρώτα νὰ παντρευτῆ τὴν κοπέλα γιὰ νὰ τὴν προστατεύσῃ ἀπὸ τοὺς φόβους της. Τὸ δεύτερο ἦταν νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐμπειρία του στοὺς φίλους του καὶ στοὺς γνωστούς του γιὰ νὰ διδαχθῶν. Πάρα πολὺ ἀργὰ τὸ ζευγάρι αὐτὸ ἔμαθε ὅτι τὰ δοκιμασμένα ἀπὸ τὸν χρόνο κριτήρια ὑπῆρχαν γιὰ νὰ προστατεύουν καὶ ὄχι νὰ ἐμποδίζουν τὴν προσωπικὴ τους ἐλευθερία.

Ὅμως τὸ ἐπιχείρημα ποὺ βασίζεται στὸ «Τί ἔχω νὰ χάσω;» συνεπάγεται καὶ ἄλλους κινδύνους: Ἡ ἀπώλεια τοῦ αὐτοσεβασμοῦ δὲν εἶναι κάτι ἀσήμαντο. Χωρὶς αὐτοσεβασμὸ ἢ ζωὴ εἶναι κενὴ καὶ συχνὰ ὀδηγεῖ στὸ μῖσος γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας. Πράγματι ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ἀπώλειες ποὺ μᾶς κοστίζει ἡ ἔλλειψις ἀγνότητος εἶναι μιὰ πολὺ μειωμένη αὐτοεκτίμησις — ἀκόμη ἢ δύναμις νὰ ἀγαπᾶμε κάποιον θεμελιώνεται στὴν ἰκανότητα νὰ σεβόμαστε τὸν ἑαυτὸ μας.

Ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ στάσις τῶν νέων ἐναντι τῆς σεξουαλικῆς «ἐλευθερίας» οἱ περισσότεροὶ ἐπιθυμοῦν μιὰ σχέσι εὐλιγκρινῆ καὶ διαρκῆ. Ἡ ἀγνότης, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ ἄρνησι τῆς σεξουαλικότητος, δίδει νόημα στὴν γενετήσια βιολογικὴ λειτουργία μέσα στὴν προσωπικὴ σχέσι. Ἡ ἀγνὴ σχέσις εἶναι ἀσφαλῶς τίμια σχέσις. Ὅταν δύο ἄνθρωποι εἶναι μεταξύ τους τίμιοι, δημιουργοῦν μιὰ σχέσι ἀμοιβαίου σεβασμοῦ ἢ ἠθικῆς ἀκεραιότητος, μιὰ σχέσι στὴν ὁποίαν ἓνα ἠθικὸ ἄτομο δὲν θὰ χρησιμοποίησῃ κάποιον ἄλλο ἠθικὸ ἄτομο σὰν ἀπλὸ μέσον ἀπολαύσεως. Μία τέτοια σχέσις χρειάζεται τὸ ὑπόβαθρο καὶ τὴ δύναμι

τοῦ γάμου. Γιατί μόνον σὲ μιὰν ἀνοικτὴν σχέσι μποροῦν ὁ ἄνδρας καὶ ἡ γυναίκα νὰ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ δώσουν τὸν ἑαυτὸ τους ὁ ἓνας στὸν ἄλλον, τίμια χωρὶς ἐπιφύλαξι.

Πολλοὶ δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν τὴν διαπίστωσι τοῦ καθηγητοῦ Lewis M. Terman τοῦ Πανεπιστημίου Stanford μετὰ ἀπὸ μελέτη βάθους μεταξύ ἐγγάμων: «...ὅσο περισσότερο ἠθικοὶ ἦσαν πρὸ τοῦ γάμου, τόσο μικρότερη πιθανότητα ἔχουν νὰ εἶναι εὐτυχεῖς στὸ γάμο». Ἐργαζόμενος ὡς σύμβουλος ἔχω διαπιστώσει ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς γάμους ποὺ διαλύονται, εἶναι ἐκεῖνοι ὅπου λείπει ἡ ἠθικὴ ἀκεραιότης. Ἀπὸ τὴν πείρα ἐπίσης καταλήγω ὅτι ἡ ἀγνότης καὶ ἡ μονογαμία εἶναι δίδυμες. Ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τοῦ ἄνδρα καὶ τῆς γυναίκας. Οἱ γυναῖκες πιθανῶς τὸ γνωρίζουν περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄνδρες. Τελευταῖα εἶχα μιὰ συζήτησι μὲ μιὰ κυρία, ποὺ μιλοῦσε γιὰ τὶς χαρὲς τοῦ γάμου καὶ μοῦ ἔμεινε μιὰ ἀπλή φράσις. «Χαίρομαι ποὺ ἔχω αὐτὸν τὸν ἄνδρα νὰ τὸν ἀγαπῶ». Δὲν εἶπε «ἔ ν α ν ἄνδρα», ἀλλὰ «α ὦ τ ὦ ν τὸν ἄνδρα». Τὸ κέντρον τῆς ἀγάπης της ἦταν ἓνας ὀρισμένος ἄνδρας μὲ συγκεκριμένο ὄνομα καὶ προσωπικότητα. Τὰ χρόνια δὲν εἶχαν ἀμβλύνει τὴν συγκίνησι τῆς ἀγάπης, οὔτε εἶχαν σβῆσει τὴ χαρὰ νὰ εἶναι μὲ τὸν ἄνδρα της. Ἡ ἀγάπη τῆς ἀνοίξε τὴν πόρτα τῆς ζωῆς. Μέσω αὐτῆς ἐμπῆκε στὴ ζωὴ «α ὦ τ ὦ τοῦ ἀνδρός». Δὲν ὑπάρχει περισσότερο ἰκανοποιητικὴ ἔκφρασις τοῦ «ἑαυτοῦ», διότι συγκεντρώνεται ὄχι στὸ «ἐγώ», ἀλλὰ στὸν ἄλλον.

ERNEST GORDON

Ἀπόδοσις: ΝΙΚΟΣ ΤΣΙΡΩΝΗΣ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ

Α'

1. Η ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΧΑΡΑΚΗΡΙΣΤΙΚΑ ΑΥΤΗΣ

Ἡ πλέον θαυμασιά, πρωτότυπος καὶ χαρακτηριστικὴ πολιτιστικὴ δημιουργία τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἡ τέχνη καὶ κυρίως ἡ τέχνη ἢ ἔχουσα σχέσιν μὲ τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν διακόσμεισιν τῶν ναῶν. Ἡ τέχνη εἰς τὸ Βυζάντιον ἐξυπηρετήσε κυρίως τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ λατρείαν, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι βασικῶς τέχνη θρησκευτικὴ. Ἡ χριστιανικὴ πίστις ἦτο τὸ θεμέλιον τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς τῶν ποικιλοῦμων περιοχῶν καὶ ἀνθρώπων τοῦ ἀπεράντου βυζαντινοῦ κράτους. Τὸ κύριον γνώρισμα τῆς ἰδιωτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ Βυζάντιον, ὡς γνωστὸν, ἐδημιουργήθη μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ρωμαϊκὸν κράτος καὶ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτεύουσας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ ἀπετέλεσε συνέχειαν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, διετήρησε τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς παραδόσεως καὶ πολλὰ ἀνατολικά, ἀλλὰ βασικὸν συνδετικὸν στοιχεῖον ὄλων αὐτῶν καὶ τῶν ποικίλων κατὰ τύπους πολιτιστικῶν στοιχείων καὶ παραδόσεων ἀπετέλεσεν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη ὁ κύριος ἐκπρόσωπος καὶ πρόμαχος τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον διετήρησεν, ἀλλὰ ἐφρόντισε καὶ διὰ τὴν διάδοσίν της εἰς τοὺς θαρβάρους.

Ἄφοῦ λοιπὸν τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἡ χριστιανικὴ

θρησκεία, φυσικὸν καὶ ἐπόμενον ἦτο νὰ στραφῇ καὶ ἡ τέχνη εἰς θρησκευτικὰ θέματα καὶ νὰ τεθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θρησκείας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τότε, κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, καὶ πολλοὶ ἄλλοι κλάδοι τοῦ πολιτισμοῦ ὑπηρετήσαν τὴν θρησκείαν, ὅπως π.χ. ἡ φιλοσοφία ἔγινεν ancilla theologiae, ἤτοι θεραπαινὶς τῆς θεολογίας, καὶ ἡ λογοτεχνία ἦτο κατὰ μέγα μέρος θρησκευτικὴ.

Δὲν νομίζομεν ὅμως ὅτι ἡ θρησκεία ἐμείωσε τὴν φιλοσοφίαν ἢ τὴν λογοτεχνίαν, διότι ἡ θρησκεία εἶναι ἕνα βασικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολλὰς φορὰς ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν τὴν δημιουργίαν μεγάλων ἔργων, ἀπετέλεσεν ἀνεξάντλητον πηγὴν ἐμπνεύσεως δι' ὅλα τὰ εἶδη τῆς τέχνης καὶ δι' ἄλλας πολιτιστικὰς δημιουργίας καὶ ἐκδηλώσεις. Ἡ θεολογούσα φιλοσοφία τῶν βυζαντινῶν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ κείμενα θαυμάτης σοφίας, ὅπως εἶναι τὰ ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι διετύπωσαν νέας ἀπόψεις περὶ ζωῆς καὶ ἀνθρώπου, ἐμπνεομένας ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἀπὸ τὴν νέαν θεώρησιν τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἰδανικῶν τῶν ἀρχαίων ὑπὸ τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ἡ χριστιανικὴ ρητορεία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ κείμενα ἀφθάστου τελειότητος, ἀμιλλώμενα πρὸς ἐκεῖνα τῶν ἀρχαίων ρητόρων. Ἡ θρησκευτικὴ ποίησις παρήγαγεν ἀριστουργήματα θαυμάτου λυρισμοῦ καὶ ἀνωτέρας πνοῆς καὶ τέχνης, ὅπως εἶναι π.χ. τὰ ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ καὶ ἄλλων διαπρεπῶν θρησκευτικῶν ποιητῶν. Τὰ ἔργα τούτων καὶ σήμερον ψαλλόμενα εἰς τοὺς ναοὺς συγκινοῦν θαυμάτα τοὺς πιστοῦς.

Ἄλλὰ περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλ-

λα πολιτιστικά δημιουργήματα του Βυζαντίου διακρίνεται διά την πρωτοτυπίαν και την τελειότητα της ή τέχνη, ήτοι κυρίως ή αρχιτεκτονική και ή ζωγραφική. Η τέχνη αυτή αποτελεί τὸ κύριον ἀντιπροσωπευτικὸν δείγμα τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸ πλεόν ἐξαίρετον πολιτιστικὸν δημιούργημα του. Διότι, ὡς γνωστόν, εἰς κάθε ἐποχὴν ή τέχνη ἐκφράζει τὸ πνεῦμα, τὰ ἰδανικά καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς. "Ολαί αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς καὶ αἱ πνευματικαὶ τάσεις ἐκφράζονται εἰς τὴν τέχνην. Διὰ τοῦτο μὲ θάσιν τὰ σωζόμενα ἔργα τῆς τέχνης μελετῶμεν καὶ γνωρίζομεν τὸν πολιτισμὸν τῶν παλαιότερων ἐποχῶν. "Ἐν καλλιτεχνικὸν μνημεῖον εἶναι εὐγλωττος μάρτυς τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς ἐποχῆς, δίδει μίαν ζωντανὴν εἰκόνα αὐτοῦ, λέγει περισσότερα ἀπ' ὅσα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶπουν πολλὰ βιβλία.

Μελετῶντες λοιπὸν τὴν βυζαντινὴν τέχνην, μελετῶμεν καὶ γνωρίζομεν καλλίτερον τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν, ὁ ὁποῖος ἔχει ἰδιαίτεράν σημασίαν δι' ἡμᾶς τοὺς "Ἕλληνας, διότι ἀποτελεῖ ἐν πολλοῖς τὴν θάσιν τῆς νεοελληνικῆς παραδόσεως, τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. "Ἄν ἄλλοι λαοὶ μελετοῦν τὴν βυζαντινὴν τέχνην θαυμάζοντες αὐτὴν κυρίως διὰ λόγους αἰσθητικὸς ἢ ἱστορικοῦς, ἡμεῖς ἔχομεν ὑποχρέωσιν νὰ τὴν μελετήσωμεν ὄχι μόνον διὰ τοὺς λόγους αὐτούς, ἢ ἀπλῶς διότι αὕτη ἀποτελεῖ μίαν περίοδον εἰς τὴν μακραίωνα περίοδον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς πολιτιστικῆς μας παραδόσεως καὶ ζωῆς. Διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἱστορικῶν λόγων ἢ βυζαντινὴ τέχνη ἀποτελεῖ καὶ σήμερον τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς θρησκευτικῆς μας ζωῆς καὶ λατρείας (π.χ. χριστιανικοὺς ναοὺς καὶ διακόσμησιν αὐτῶν). "Ὡς συνεχισταὶ τῶν βυζαντινῶν παραδόσεων εἰς τὸν τομέα αὐτόν, πρέπει νὰ εἰμῆθα ὑπερήφανοι διὰ τὴν ὑπέροχον αὐτῶν πολιτιστικὴν κληρονομίαν, νὰ τὴν μελετῶμεν καὶ νὰ τὴν ἐκτιμῶμεν κατ' ἀξίαν.

Παλαιότερον ἢ βυζαντινὴ τέχνη περιε-

φρονεῖτο, ὅπως καὶ τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ ἡ βυζαντινὴ ἱστορία. Ἡ βυζαντινὴ ἐποχὴ ἐθεωρεῖτο ὡς μία περίοδος θαρβαρότητος καὶ καταπατώσεως πολιτισμοῦ. Ὁ "Αγγλος ἱστορικὸς Γίβθων ἐπέγραψε τὸ ἔργον του τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαίωonos μὲ τὸν ἐξῆς τίτλον: «Ἡ πτώσις τῆς Ρώμης καὶ ὁ θρίαμβος τῆς θαρβαρότητος». Μὲ τὴν λέξιν θαρβαρότης ἐννοεῖ ὄχι μόνον τὰς θαρβαρικὰς ἐπιδρομάς, ἀλλὰ καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Κατὰ τὸν Γίβθωνα τόσον οἱ θάρβαροι ὅσον καὶ ὁ Χριστιανισμὸς συνετέλεσαν ἐξ ἴσου εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῆς θαρβαρότητος. Ποία οἰκτρά παρανόησις! Ἡ θρησκεία τῆς ἀγάπης καὶ τῆς πραότητος, ἡ ὁποία ἐξημέρωσε καὶ ἐξεπολίτισε τοὺς θαρβαρούς, ἐθεωρήθη ὡς ἀνατολικὸν θάρβαρον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπέφερεν δῆθεν τὴν ὀπισθοδρόμησιν τοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς τὴν πλάνην αὐτὴν ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπιμένουν πολλοὶ ὕλισται, διὰ νὰ μειώσουν τὸ κύρος τῆς θρησκείας. Ἄλλὰ ἡ ὀπισθοδρόμησις τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μεσαίωonos ὀφείλεται κυρίως εἰς τὰς θαρβαρικὰς ἐπιδρομάς καὶ εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ παλαιότερα, δὲν ἔπταισεν οὔτε ὁ Χριστιανισμὸς, οὔτε τὸ Βυζάντιον. Ἀπ' ἐναντίας τόσον ὁ Χριστιανισμὸς, ὅσον καὶ τὸ Βυζάντιον συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ὑγιῶν πολιτιστικῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου καὶ τὴν διατήρησιν καὶ διάδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἄλλὰ τότε πῶς ἐδημιουργήθη ἡ προκατάληψις κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ καὶ τοῦ μεσαιωονικοῦ ἐν γένει πολιτισμοῦ; Οἱ λόγοι εἶναι πολλοί. Κατ' ἀρχὴν ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνα εἰς τὴν Εὐρώπην ἐδημιούργησεν ὑπερμετρον ἐνθουσιασμὸν καὶ θαυμασμὸν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων. Κάθε τι τὸ ἑλληνικὸν ἐθεωρήθη ἀντικείμενον θαυμασμοῦ. Τὰ

χαρακτηριστικά της αρχαίας ελληνικής τέχνης, ήτοι: τὸ κάλλος, ἡ συμμετρία, ἡ ἀναλογία, ἡ φυσικότης, ἐθεωρήθησαν ὡς βασικά χαρακτηριστικά καὶ ἰδανικά τῆς τέχνης. Κάθε ἄλλη τέχνη ἐκρίνετο μὲ θάσιν τοὺς κανόνες τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης καὶ αἰσθητικῆς καί, ὅπως ἦτο φυσικὸν λόγῳ τῶν πολλῶν διαφορῶν, εὐρίσκετο κατωτέρα καὶ ἀναξία λόγου.

Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔγινε καὶ μὲ τὴν βυζαντινὴν, τὴν ρωμαϊκὴν καὶ τὴν γοθτικὴν τέχνην. Ἐπειδὴ ἡ χριστιανικὴ τέχνη δὲν ὁμοιάζει μὲ τὴν ἀρχαίαν, ἐπειδὴ αὕτη ἔχει ἰδικὰ τῆς θέματα, ἰδικούς τῆς κανόνας καὶ ἀξίας, ἐθεωρήθη κατωτέρα καὶ ἀναξία μελέτης. Χαρακτηριστικῶς ὠνομάσθη ἡ πρὸ τῆς Ἀναγεννήσεως Εὐρωπαϊκὴ τέχνη γοθτικὴ, δηλαδὴ βαρβαρική, ἔργον τῶν βαρβάρων, τῶν Γότθων. Καὶ ὅμως ἡ γοθτικὴ τέχνη ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἀμίμητα ἀριστουργήματα, ὅπως εἶναι οἱ μεσαιωνικοὶ ναοὶ καὶ ἄλλα καλλιτεχνικὰ ἔργα (εἰκόνες, ἔργα γλυπτικῆς κ.λ.π.), τὰ ὅποια κοσμοῦν πολλὰ ξένα μουσεῖα. Ἀπὸ αὐτὸ καὶ μόνον φαίνεται τὸ μέγεθος τῆς πλάνης, ἐκείνων οἱ ὅποιοι περιφρονοῦν τὴν μεσαιωνικὴν τέχνην. Σήμερον οἱ Εὐρωπαῖοι ἐκτιμοῦν καὶ θαυμάζουν τὴν γοθτικὴν τέχνην καὶ ἐπιδεικνύουν μὲ πολλὴν καύχησιν τὰ σχετικὰ μνημεῖα.

Ἡ ὡς ἄνω πλάνη προήλθεν ἀπὸ τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν κριτηρίων περὶ τέχνης. Ἀλλὰ ἐὰν λάβωμεν ὡς θάσιν τῆς τέχνης μόνον αὐτά, τότε πρέπει νὰ διαγράψωμεν πολλὰς περιόδους ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ νὰ θεωρήσωμεν εὐτελεῖ καὶ ἀνάξια λόγου πολλὰ μεγάλα καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα ἄλλων ἐποχῶν καὶ λαῶν. Ἐν πρώτοις θὰ διαγράψωμεν τὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων Ἀνατολικῶν λαῶν (Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων κ.λ.π.), καθὼς καὶ πολλὰ σημαντικὰ ἔργα νεωτέρων καλλιτεχνῶν. Ἔτσι θὰ στενεύσωμεν πολὺ τὰ ὄρια τῆς τέχνης καὶ θὰ ἀχθῶμεν εἰς πεπλανημένα συμπεράσματα.

Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν μόνον οἱ κανόνες τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Κά-

θε τέχνη ἔχει τοὺς ἰδικούς τῆς κανόνας, τὰ ἰδικὰ τῆς ἀξιολογικὰ κριτήρια. Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὴν βυζαντινὴν τέχνην καὶ εἰς αὐτὸ ἔγκειται μάλιστα καὶ ἡ ἀξία τῆς, εἰς τὸ ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι τυφλὴ ἀπομίμησις ἄλλης τέχνης, μίᾳ ἀπλῆ ματιέρα, ἀλλ' εἶναι πρωτότυπος καὶ δημιουργικὴ, ἔχει ἰδικούς τῆς κανόνας, ἰδικὰ τῆς κριτήρια καὶ ἀξίας. Ἡ βυζαντινὴ τέχνη δὲν μιμείται παθητικῶς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἢ τὴν ἀνατολικὴν τέχνην. Παίρνει πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν παράδοσιν, τὰ ἀφομοιώνει καὶ δημιουργεῖ νέας μορφάς, νέους τύπους καὶ ιδεῶδη.

Ἄλλη αἰτία προκαταλήψεων, καὶ ἐχθρικῆς διαθέσεως ἔναντι τοῦ Βυζαντίου ὑπῆρξεν ἡ ἐχθρότης — φανερά ἢ ἀφανής — τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν, ἔνεκα τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἦδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Μεσαίωνος ἦτο φανερά ἡ ἀντίθεσις αὐτῆ, τὴν ὁποίαν ἐκφράζουν χαρακτηριστικῶς τὰ ἀνθελληνικὰ κείμενα τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Πάπα εἰς τὴν Ἀνατολήν Ἐπισκόπου Κρεμώνης Λιουτπράνδου. Ἡ ἀντίθεσις αὐτῆ ὤξυνθη κατόπιν μὲ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὰς σταυροφορίας. Ἐκτοτε οἱ Δυτικοὶ ἤρχισαν νὰ περιφρονοῦν καὶ νὰ ὑποτιμοῦν τὸ Βυζάντιον.

Ἀλλὰ σήμερον τὰ πράγματα ἤλλαξαν. Ἀπὸ ἑκατὸν καὶ πλεον ἔτων οἱ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν καὶ νὰ ἐκτιμοῦν καλλίτερον τὸν μεσαιῶνα. Ὁ ρωμαντισμὸς, ὁ ὁποῖος ἐδημιουργήθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (19ου) ὡς ἀντίδρασις πρὸς τὸν κλαστικισμὸν, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τῶν Εὐρωπαϊῶν πρὸς τὰς μεσαιωνικὰς τῶν παραδόσεις. Ἐν συνεχείᾳ ἐμελετήθη καὶ τὸ Βυζάντιον ἀπὸ ἰδικούς μας καὶ ξένους ἐπιστήμονας καὶ ἀπεδείχθη ἄξιον θαυμασμοῦ διὰ τὴν ὑπερχιλιετὴ αὐτοῦ ἱστορίαν καὶ πνευματικὴν ἀκτινοβολίαν. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ ἐνδελεχὴς μελέτη καὶ ἐκτίμησις τῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Ἄλλος λόγος ὑποτιμήσεως τοῦ Βυζαντίου εἶναι τὸ ὕλιστικὸν πνεῦμα, τὸ ὅποιον ἤρχισε τὸν 18ον αἰῶνα μὲ τὸν ὀρθολογι-

σμόν καί τόν ύλισμόν, τήν στροφήν πρὸς τὰ ἐγκόσμια καί τήν βαθμιαίαν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν θρησκείαν. Οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ ἐνδιαφέρωνται κυρίως διὰ τὰ ὕλικά ἀγαθὰ καί νὰ περιφρονοῦν τὸ πνεῦμα. Ὑλὴ καί πνεῦμα ἐστάθησαν πολλάκις ἀντίθετα καί ἀντίμαχα. Διὰ τοῦτο λέγει ἡ Γραφή ὅτι ἡ σὰρξ μισεῖ τὸ πνεῦμα, διότι αὐτὸ θέτει περιορισμοὺς εἰς τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκός, ἀποτελεῖ ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀχαλίνωτον ζωὴν. Διὰ τοῦτο οἱ ὕλισται ἀποστρέφονται τὸ πνεῦμα, τὸ ἀρνοῦνται, καί θεοποιοῦν τὴν ὕλην, διότι δὲν δύνανται νὰ κατανοήσουν τὸ βάθος καί τὴν ἀξίαν αὐτοῦ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν περιφρονοῦν καί τὴν βυζαντινὴν τέχνην, ἡ ὁποία ἔχει χαρακτῆρα κατ' ἐξοχὴν πνευματικόν.

Τελευταίως περιορίσθη κάπως ὁ ἄκρατος ὀρθολογισμὸς διὰ πολλοὺς λόγους. Ἡ Ψυχολογία ἀπέδειξε τὰ ἀσυνείδητα θάθη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπου δὲν κυβερνᾷ ὁ κόσμος τῆς λογικῆς, ὅπως εἰς τὴν συνείδησιν, ἀλλὰ αἱ ἄλογοι δυνάμεις καί στοιχεῖα σκοτεινὰ καί ἀνεξιχνίαστα πολλάκις. Τὸ παράλογον, στοιχεῖον βασικὸν τοῦ ἀσυνείδητου, ἤρχισεν νὰ ἐπικρατῇ εἰς τὴν τέχνην. Ἡ ἐπιστήμη ἀπέδειξεν ὅτι ὑπάρχουν πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν βλέπομεν, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἐνέργεια, ὅτι εἰς τὸν μικροκοσμὸν δὲν ἐπικρατεῖ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπροσδιοριστίας, καί πολλὰ ἄλλα. Ἡ φιλοσοφία ἐστράφη πρὸς τὴν μελέτην τῶν ἀξιῶν καί τὴν διερεύνησιν τοῦ ἀπολύτου. Ἡ θρησκεία δὲν θεωρεῖται πλέον ὡς κάτι τὸ παράλογον, ἀλλ' ὡς κάτι τὸ ὑπὲρ λόγον, τὸ ὑπερβατικόν, τὸ ὁποῖον δηλαδὴ ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς. Ἀπεδείχθη ὅτι ὑπάρχουν πράγματα ὑπερβατικά, ἀπρόσιτα εἰς τὸ λογικόν, τὰ ὁποῖα γνωρίζει κανεὶς μὲ τὴν διαίσθησιν καί τὸ συναίσθημα καί τὰ ζῆ μὲ ὄλην τὴν ψυχὴν, χωρὶς νὰ δύναται νὰ τὰ ἐκφράσῃ πλήρως. Αὐτὰ εἶναι αἱ πνευματικαὶ καί ἠθικαὶ ἀξίαι.

Αὐτὸ τὸ ἀνέκφραστον, τὸ ἄρρητον, τὸ ἀπρόσιτον εἰς τὴν διάνοιαν ἐκφράζεται συμβολικῶς μὲ τὴν τέχνην. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ τέχνη πλεονεκτεῖ ἔναντι

τῆς ἐπιστήμης, διότι ἔχει τὴν εὐχέρειαν νὰ ἐκφράσῃ βαθύτερα βιώματα καί περιεχόμενα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀνωτέρας πνευματικῆς ἀξίας καί ιδέας.

❖ ❖ ❖

Ἡ βυζαντινὴ τέχνη εἶναι ἀφαστος εἰς τὴν ἔκφρασιν ὑπερβατικῶν μορφῶν καί βιωμάτων σχετικῶν μὲ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καί λατρείαν. Ἡ βυζαντινὴ τέχνη εἶναι μία τέχνη ὑπερβατικῆ, καθαρῶς πνευματικῆ. Δὲν παρουσιάζει πρόσωπα καί πράγματα τῆς παρουσίας ζωῆς, ἀλλὰ μορφὰς Ἁγίων, οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰς ἓνα ἄλλον κόσμον πνευματικόν, ὑπερβατικόν. Ἀφορμᾶται ἀπὸ τὰ βασικά χαρακτηριστικά τῆς μορφῆς τῶν Ἁγίων κατὰ τὴν ἐπίγειον ζωὴν των, ἀλλὰ τοὺς ἐξιδανικεύει, τοὺς δίνει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχουν τώρα, τὰ τοποθετεῖ εἰς μίαν ὑπερβατικὴν πραγματικότητα. Διὰ τοῦτο ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν συνήθη πραγματικότητα, παριστᾷ τὰ πρόσωπα σχηματικά καί κάπως παραμορφωμένα. Αὐτὴ δὲ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς κανόνες «τοῦ ρεαλισμοῦ» φανερώνει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ καλλιτέχνου, τὴν τάσιν του νὰ δώσῃ πνευματικότητα εἰς τὰς μορφὰς, ν' ἀπεικονίσῃ τὸν πνευματικὸν κόσμον καί νὰ δημιουργήσῃ πνευματικὰς ἀνατάσεις καί συγκινήσεις.

Κατὰ τὸν Π. Μιχαῆλιν⁽¹⁾ ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἐκφράζει τὸ αἶσθημα τοῦ ὕψηλου, ἐνῶ ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ τέχνη τὸ κάλλος, ἥτοι τὴν συμμετρίαν, τὴν ἀναλογίαν, τὴν τάξιν, τὰ ὁποῖα γεννοῦν τὸ αἶσθημα τῆς γαλήνης καί τῆς χαρᾶς, ἐνῶ τὸ ὕψηλόν, ὅπως π.χ. ἡ θέα τοῦ ἀπείρου οὐρανοῦ γεννᾷ τὸ αἶσθημα τοῦ δέους. Τὸ ὕψηλόν τὸ διακρίνει ὁ δυναμισμὸς, ἡ ἀνάτασις, ἐνῶ τὸ ὠραῖον ἡ στατικότητα καί ἡ ἰσορροπία. Μὲ τὸ ὠραῖον χαίρομεν, μὲ τὸ ὕψηλόν θαυμάζομεν. Εἰς τὸ ὠραῖον ἐπικρατεῖ ἡ μορφὴ, εἰς τὸ ὕψηλόν τὸ περιεχόμενον, τὸ

(1) Π. Μιχαῆλ, Αἰσθητικὴ θεώρησις τῆς βυζαντινῆς τέχνης, Ἀθῆναι 1946.

έσωτερικόν κάλλος, τὸ ὁποῖον τονίζεται ἐνίοτε μὲ τὴν παραμόρφωσιν τῆς πραγματικότητος, μὲ τὸν τονισμὸν μερικῶν χαρακτηριστικῶν. Π.χ. εἰς τὰς ἀγιογραφίας τονίζεται ἡ πνευματικότης τῶν μορφῶν μὲ τὸ βλέμμα, τὰ μεγάλα καὶ διαπεραστικά μάτια, τὰ χεῖλη καὶ τὰς ρυτίδας τοῦ ἐξαυλωμένου καὶ ἀσκητικοῦ σώματος. Ὡστε δὲν ὑπάρχει μόνον μία ἀξία εἰς τὴν τέχνην, ἡ τοῦ κάλλους, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀξία τοῦ ὕψηλοῦ, ἡ ὁποία ἔχει ἑσωτερικόν κάλλος καὶ βάθος πνευματικόν.

Ἡ βυζαντινὴ τέχνη, ὡς τέχνη θρησκευτική, ἀποθλέπει εἰς τὸ νὰ δημιουργήσῃ θρησκευτικὰ συναισθήματα, πνευματικὴν ἀνάτασιν καὶ διάθεσιν προσευχῆς. Ἡ τέχνη γίνεται μία ἀνασθαμὶς ἀνατάσεως πρὸς τὸν πνευματικόν κόσμον, ἕνα μέσον ἐπικοινωνίας μὲ τὸν Θεόν. Ἡ εἴσοδος τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ναὸν προκαλεῖ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τέχνης κατάνυξιν, εὐλόθειαν, διάθεσιν προσευχῆς. Ἡ ὅλη εἰκονογράφησις τοῦ ναοῦ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν σκοπὸν ἐξυπηρετεῖ, ἀποθλέπει δηλαδὴ εἰς τὸ νὰ τονίσῃ τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου καὶ νὰ υποβάλλῃ θρησκευτικὰ συναισθήματα.

Κατὰ τὸν Κ. Καλοκέρην ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἔχει χαρακτήρα: α) λειτουργικὸν καὶ λατρευτικόν, ἦτοι νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν λατρείαν, β) δογματικόν, νὰ τονίσῃ τὸ δόγμα καὶ γ) ἱστορικόν καὶ διδακτικόν, ἦτοι νὰ ἀπεικονίσῃ τὸν θῆον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἁγίων καὶ νὰ διδάξῃ. Ἡ εἰκὼν, λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἀποτελεῖ τὸ βιβλίον τῶν ἀγραμμάτων: «ὅπερ τοῖς γράμμασι μεμνημένοις ἡ θίβλος, τοῦτο τοῖς ἀγραμμάτοις ἡ εἰκὼν». Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον ἡ ζωγραφικὴ εἶναι σιωπῶσα ἱστορία καὶ διδάσκει ἐποπτικῶς προβάλλουσα τὰς μορφὰς τῶν Ἁγίων πρὸς μίμησιν εἰς τοὺς πιστοὺς. Ἡ ὅλη εἰκὼν, λέγει ὁ Φώτης Κόντογλου, εἶναι ἕνας ζωντανὸς συμβολισμὸς, διηγεῖται ἄριστα καὶ συνοπτικὰ τὴν ζωὴν τῶν Ἁγίων, τὰς κυριώτερας ἀρετὰς καὶ τὰ θαύματά των, ὡς ἕνα ὑπέροχον ἐπίγραμμα.

Μία βασικὴ διαφορὰ τῆς βυζαντινῆς

τέχνης ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν εἶναι ἡ ἔλλειψις πλαστικότητος καὶ φυσικότητος, ἡ ἀπουσία τῆς τρίτης διαστάσεως, ἦτοι τοῦ βάθους. Τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα ἀπεικονίζονται ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, χωρὶς προοπτικὴν καὶ βάθος καὶ μάλιστα εἰς ἕνα μονόχρωμον φόντο, χρυσοῦν ἢ μπλέ, τὸ ὁποῖον συμβολίζει τὸν οὐράνιον χῶρον. Αὐτὸ κατὰ τὸν Π. Μιχαλῆν γίνεται σκοπίμως χάριν ἐξιδανικεύσεως τῶν μορφῶν, διὰ νὰ ἀπεικονισθοῦν τὰ πρόσωπα ἀπόκοσμα, ὑπερφυσικά, ὄντα ἄλλου κόσμου, ἀοράτου, διαφορετικοῦ ἀπὸ τὸν ὄρατόν. Ὅλα παρίστανται σχηματικά, ὡς σκιαί, ἀὐλα περιγράμματα μορφῶν. Συνήθως ἡ στάσις τῶν μορφῶν εἶναι μετωπικὴ, ἀλλὰ ἐνίοτε διὰ νὰ δοθῇ μία ἐντύπωσις βάθους δίδεται μία πλαγία ὄψις κατὰ τὰ $\frac{3}{4}$. Κατὰ τὰ τέλη τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς θὰ γίνῃ μία προσπάθεια ἀπεικονίσεως τοῦ βάθους.

Ἐκτὸς τούτου ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἀποφεύγει νὰ τονίσῃ τὴν σάρκα, τὸ σωματικόν κάλλος, διότι θέλει νὰ τονίσῃ τὸ πνευματικόν κάλλος. Ἀντιθέτως ἡ Δυτικὴ τέχνη καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀναγέννησιν, ἐμπνεομένη ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην, τονίζει τὴν σάρκα, τὸ σωματικόν κάλλος καὶ ἔτσι χάνει τὸν ὑπερβατικὸν χαρακτήρα τῆς θρησκευτικῆς τέχνης καὶ γίνεται τέχνη κοσμικὴ. Αὐτὸ νομίζω ἔχει μερικὰ πλεονεκτήματα, ὅτι πλησιάζει τὰ θεῖα πρόσωπα πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὰ ἐξιδανικεῖ μετὰ τὴν μορφήν τοῦ κάλλους, ἀλλὰ συγχρόνως ἀποβάλλει τὸ μυστήριον καὶ τὸ ὑπερβατικόν, τὰ ὁποῖα εἶναι βασικά συστατικά τῆς θρησκείας. Ἐνῶ ἡ βυζαντινὴ τέχνη διατηρεῖ ἀμειώτονον τὸν ὑπερβατικὸν χαρακτήρα τῆς καὶ τὴν πνευματικὴν τῆς υποβολήν. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ τέχνη σὺν τῷ χρόνῳ ἐξέφυγε τελείως ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ θέματα, ἔγινε τέχνη κοσμικὴ καὶ διακοσμητικὴ καὶ διεσπάσθη εἰς πολλὰς τεχνοτροπίας, ἐνῶ ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἔμεινε πιστὴ εἰς τὴν παράδοσιν.

Ἡ βυζαντινὴ τέχνη θέλει νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀγνότητα καὶ τὸ ψυχικόν κάλλος τῶν μορφῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀδιαφο-

ρεί διά τούς κανόνas τῆς κλασσικῆς τέχνης καί τοῦ ρεαλισμοῦ, παραμελεῖ δηλαδή τήν φυσικότητα, τήν ἀνατομικὴν ἀκρίβειαν, τὸ σωματικὸν κάλλος. Ὅλα αὐτὰ τὰ κάμει ἐπίτηδες, διὰ νὰ δώσῃ συμβολικὸν νόημα καί νὰ τονίσῃ τὴν πνευματικότητα τῆς μορφῆς. Καί εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς πρωτοτυπεῖ, διότι κάμνει ἀφαίρεσιν, παραποιεῖ τὴν πραγματικότητα, τῆς δίδει σχηματικὴν καί συμβολικὴν μορφήν. Ἡ ἀφαίρεσις εἶναι βασικὸν γνώρισμα τῆς συγχρόνου τέχνης, ἐφηρμόσθη δὲ πρῶτον ἀπὸ τούς ἐξπρεσιονιστάς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος.

Ἐπομένως ἡ βυζαντινὴ τέχνη εἶναι πρόδρομος τοῦ ἐξπρεσιονισμοῦ καί τῆς μοντέρνας τέχνης, καί μάλιστα κατὰ τρόπον πρωτότυπον καί δημιουργικόν, διότι μὲ ἀπλᾶ μέσα τονίζει τὴν πνευματικότητα τῶν μορφῶν. Τὰ ψιλόλιγνα πρόσωπα τονίζουν τὴν ψυχικὴν ἀνάτασιν καί τὴν ἐξαύλωσιν τῶν μορφῶν. Τὰ μεγάλα μάτια καθρεπτίζουν τὴν ψυχὴν τῶν ἁγίων καί φαίνονται ὡς νὰ σέ κυτ-

τάζουσαν κατάματα μὲ ἕνα διαπεραστικὸν βλέμμα, γεμᾶτο καλωσύνην, ἀλλὰ καί αὐστηρότητα. Ἡ παραμόρφωσις τῶν Ἁγίων, οἱ ὅποιοι π.χ. κρατοῦν ἕνα εἰλητάριον, τονίζει τὴν προσπάθειάν των νὰ διδάξουν, νὰ προβάλλουν κάποιαν διδασκαλίαν. Καί τὸ σῶμα εἶναι παραμορφωμένον, διότι εἶναι ἐξαυλωμένον, μεταμορφωμένον εἰς νέαν ζωὴν. Αἱ πτυχώσεις εἶναι ἀπλᾶ διακοσμητικὰ στοιχεῖα, τυπικά, αὐστηρά. Τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων εἶναι ἔντονα, διὰ νὰ ὑποβάλουν συναισθήματα καί αἰσθητικὰς συγκινήσεις. Οἱ βυζαντινοὶ ἁγιογράφοι εἶναι καταπληκτικοὶ εἰς τὴν δημιουργίαν ἐντυπωσιακῶν, ζωηρῶν καί ἀνεξιτήλων χρωμάτων, μιᾶς χρωματικῆς συμφωνίας. Αὐτὰ εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς βυζαντινῆς τέχνης, μιᾶς τέχνης ὑπερβατικῆς, καθαρὰ πνευματικῆς, ἣ ὅποια θέλει νὰ παραστήσῃ συμβολικῶς τὴν ὑπεραισθητὴν πραγματικότητα, τὸν πνευματικὸν κόσμον.

B. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ ΤΗΣ ΝΑΖΑΡΕΤ

Νεφέλη στὸ κεφάλι τὸ μαντήλι γιὰ τὸν ἥλιο
καί στὰ χέρια τῆς τὴ ρόκα γνέθοντας μαλλί
θλέπει τὸ παιδί τῆς νὰ καρφώνει στὴν αὐλή,
γιὰ νὰ φτιάξῃ καί νὰ παίζει τόπι ἀπὸ ξύλο,
κι' ὡς τὴ χούφτα του πληγώνει στὸ στραβὸ καρφί
ὀλοπόρφυρο ἀπ' τὸ αἷμα Του νὰ θγαίνει μῆλο!

ΕΛ. ΜΑΪΝΑΣ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Κατὰ τὰ ἔτη τῆς νεότητός μου ὁ Βλαδίμ. Σολοβιὼφ καὶ ὁ Λ. Μ. Λοπάτιν εἶχον ἀσκήσει μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν μόρφωσίν μου, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ αἱ ἀπόψεις μου, εἶχον ἀρχίσει νὰ μεταβάλλωνται.

Ἀποφασιστικὴν σημασίαν διὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην εἶχον οἱ συλλογισμοὶ μου ἐπὶ τῆς ἔννοιαι τῆς «προσωπικότητος».

Ὁ γνωσιολογικὸς ἐμπειρισμὸς, μὲ τὴν συγκέντρωσιν ὅλων τῶν ἐνεργειῶν τῆς γνώσεως ἐντὸς τῆς ἐμπειρικῆς σφαίρας τοῦ ἀνθρώπου (ὁ ὑπερβατικὸς λόγος μὲ τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ διπλὴν σύνθεσιν τῆς γνώσεως) ὑπεχώρησεν ἐνώπιον μιᾶς ἀναποφεύκτου ἀνάγκης οἰκοδομῆς τῆς μεταφυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔστω ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἔχει ἐξάρτησιν ἀπὸ τὴν φύσιν ἢ ἀπὸ τὸ κοινωνικόν του περιβάλλον, ἐν τούτοις τὸ γεγονός ὅς τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐλευθερίας ἐντὸς τοῦ ἰδίου δὲν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν.

Αἱ ἐνέργειαι (πράξεις) τῆς ἐλευθερίας, ἔχουσαι τὰς ρίζας των εἰς τὰ μεταφυσικὰ θάθη τοῦ ἀνθρώπου, λαμβάνουν τὴν δημιουργικὴν των δυνάμιν μόνον διὰ τῆς θείας βοήθειαι «ἀνωθεν», ἄνευ τῆς ὁποίας αἱ ἐνέργειαι αὐταὶ τυγχάνουσιν ἀνίσχυροι καὶ σχεδὸν πάντοτε παραδίδουν τὸν ἀνθρώπον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ κακοῦ. Μόνον μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς θεολογικῆς ἔννοιαι τοῦ «προπατορικοῦ ἁμαρτήματος», δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ταυτόχρονον παρουσίαν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐλευθερίας μετὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς.

Δεχθεὶς ἅπαξ τὴν ἔννοιαν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ὠδηγήθη καὶ

εἰς τὴν ἀναθεώρησιν ὅλων τῶν ἀρχῶν τῆς μεταφυσικῆς καὶ κατόπιν τῆς γνωσιολογίας. Ἄνευ τῆς ἔννοιαι τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀντίληψις τῆς διχασμένης δυνάμεως τῆς γνώσεως ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου (διχασμὸς Νοῦ καὶ Καρδίας). Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἀνάγκης ἀποκαταστάσεως τῆς ἀπολεσθείσης ἐνότητος τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος διὰ τῆς Ἐκκλησίας μὲ ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀναθεώρησιν ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν διατάξεων ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ οὕτω δύναμαι νὰ δώσω ἐν μόνον ὄνομα εἰς τὰς ἀπόψεις μου: «δοκίμιον χριστιανικῆς φιλοσοφίας».

Συνοπτικῶς, δίχως νὰ προτάσω σχετικὰ ἐπιχειρήματα καὶ δίχως νὰ θασίζω αὐτὰ, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα τὰς κυριωτέρας ἰδέαι τῆς φιλοσοφίας μου, ὡς ἑξῆς:

Ζητήματα (ἢ ἀρχαί) γνωσιολογίας.

Ἐφ' ὅσον αὐτὸς οὗτος ὁ τρόπος (procés), τῆς γνώσεως προϋποθέτει τὸ ἐμπειρικῶς γινωσκον ὑποκειμένον (subject), εἶναι φανερόν ὅτι αὐτὸ δὲν δύναται νὰ χωρέσῃ ἐντὸς του πᾶσαν τὴν γνῶσιν (ἔνεκεν τῆς παρουσίας ὑπερβατικῶν στοιχείων). Αἱ φιλοσοφικαὶ διατάξεις τοῦ πρίγκ. Σ. Τρουμπετσκόϊ (οἰκουμενικότητος τῆς φύσεως τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου) εἶναι ὀρθαί, ἀλλὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ περὶ «καθολικοῦ» (universeel) «ὑποκειμένου», ὅσον ἀξιόλογος καὶ ἂν εἶναι αὕτη, εἶναι ἀδύνατον νὰ δεχθῇ τις διὰ τὸν λόγον καὶ μόνον ὅτι μένει ἀνεξήγητον πῶς αὐτὸς οὗτος ὁ τρόπος (procés) τῆς γνώσεως δύ-

ναται ἀκριβῶς νὰ «κατέχη» τὸ ἀντικειμενικὸν πρᾶγμα τῆς γνώσεως. «Τὸ ἀξίωμα τῆς πραγματικότητος», ὡς θάσις τῆς δυναμένης νὰ ἐρευνᾷ καὶ νὰ γνωρίζῃ δραστηριότητος (ἐνεργείας), ἐξηγεῖται ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι τὸ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως εἶναι συνάμα καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς καθόλου ὑπάρξεως (ζωῆς). Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴν ὁ Νοῦς, συμφώνως πρὸς τὸν Κάντ, (ὡς φορεὺς ὑπερβατικῶν λειτουργιῶν) ὡσάν νὰ κρεμάται εἰς τὸ κενόν, γίνε-ται ἀνεδαφικός.

Τὸ δὲ σύστημα τοῦ ὑπερβατικοῦ Ἰδεαλισμοῦ (Φίχτε, Ἐγκελος), δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συγκρατηθῇ ἀνευ τῆς μεταφυσικῆς ἐρμηνείας τοῦ ὑποκειμένου τῆς γνώσεως.

Ὁ Χριστιανισμὸς διδάσκει ὅτι ἡ Ἀλήθεια ἀπεκαλύφθη ὄχι εἰς τὸν ἀτομικὸν Νοῦν, ἀλλ' εἰς τὸν Νοῦν τὸν ἐκκλησιαστικόν — εἰς τὸ νόημα τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ ἀναζητητῆται τὸ μεταφυσικὸν στήριγμα τῆς γνώσεως — ἐκεῖ ἀκριβῶς ἡ γνώσις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ Ἀπολύτου, ὅστις εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ὁ Δημιουργὸς τῆς καθόλου ὑπάρξεως. Μόνον διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐρμηνεία τῆς πραγματικότητος (ἡ ἐρμηνεία τῆς ζωῆς) τῆς γνώσεως. Ὁμῶς ἡ ἔννοια τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Νοῦ» δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν ὅτι ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστός. Οὕτω καταλήγομεν εἰς τὴν Χριστοκεντρικὴν ἀντίληψιν τῆς γνώσεως, δηλαδή εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ὅτι ἡ φωτοφόρος δύναμις, ἡ δημιουργοῦσα τὸν Νοῦν καὶ ἡ ρυθμιζοῦσα τοὺς γησίους καθ' ἑαυτοὺς τρόπους (process) τῆς γνώσεως, προέρχεται ἐκ τοῦ Χριστοῦ (συμφώνως πρὸς κατὰ Ἰω. κεφ. Ι', περὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς φωτὸς «τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»).

Ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία τῆς γνώσεως ἀναρρεῖ κατ' ἀπόλυτον τρόπον τὴν ἀρχὴν τῆς «αὐτονομίας» τοῦ Νοῦ καὶ ἀξιοῖ ἀναθεώρησιν ὄλων τῶν ἀρχῶν τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης.

Ζητήματα (ἢ ἀρχαί) μεταφυσικῆς.

Ἡ διακοπὴ πάσης σχέσεως μετὰ τὰς φιλοσοφικὰς διατάξεις τοῦ Βλαδ. Σολωβιῶφ ὀδηγεῖ εἰς τὴν ριζικὴν ἄρνησιν ὄλων τῶν τύπων Νεοπλατωνισμοῦ καὶ τὴν ἐδραίωσιν, ὡς βασικῆς ἀρχῆς τῆς μεταφυσικῆς, τῆς διδασκαλίας περὶ ζωῆς ὡς Πλάσματος (ὅπερ δὲν σημαίνει ἄρνησιν τῆς «αὐτενεργείας» τῆς Γῆς, τῆς δυνατότητος αὐτῆς πρὸς ἐξέλιξιν). Οἱ νόμοι δὲ τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως τῆς ζωῆς, οἵτινες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουν δημιουργηθῇ «τυχαίως» ἢ «ἀφ' ἑαυτῶν» των — ἀποτελοῦν μόνον ἐμφάνισιν τοῦ «λελογισμένου» τῆς ζωῆς, ὅπερ «ἐναπετέθη» ἐν αὐτῇ διὰ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ τὸ «λελογισμένον» τῆς ζωῆς καθορίζεται ὑπὸ τῶν «ιδεῶν», αἵτινες ἐτέθησαν ὡς θάσις τοῦ Κόσμου. Ἀλλὰ τὰς ἰδέας ἐν τῷ Κόσμῳ πρέπει νὰ διακρίνωμεν ἀπὸ τὰς ἰδέας ἐν τῷ Θεῷ. Ὁ Πλατωνισμὸς δύναται νὰ παραμένῃ ὀρθῶς μετὰ τὴν συμπληρωματικὴν διδασκαλίαν περὶ «Πανσοφίας» τοῦ Θεοῦ, ὡς «τόπος νοητός» (topos noetos), ἀπὸ τὴν ὁποίαν λαμβάνουν τὸ περιεχόμενον των καὶ τὴν δημιουργικὴν των δυνάμιν αἱ ἰδεολογικαὶ Ἀρχαί ἐν τῷ Κόσμῳ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς «ψυχῆς» τοῦ Κόσμου, ἀλλὰ ὑπὸ νέαν ὑφήν, ἐλευθέραν ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ πανθεισμοῦ.

Εἰς τὴν μεταφυσικὴν τῆς ζωῆς εἶναι ἀνάγκη ἀναπόφευκτος ὅπως χρησιμοποιηθῇ ἡ ἔννοια τοῦ «προπατορικοῦ ἀμαρτήματος» ἐν συσχετισμῷ μετὰ τῆς κοσμολογίας τοῦ ἀποστόλου Παύλου (Ρωμ. Η' 19-23). Ἡ διδασκαλία περὶ «διαφθορᾶς τῆς φύσεως» διὰ πρώτην φοράν ἐπεξηγεῖ τὴν φοβερὰν δυνάμιν τοῦ «τυχαίου» εἰς τὴν φύσιν, ὡς διασάλευσιν τῆς πρωταρχικῆς ἁρμονίας.

Ἡ διδασκαλία περὶ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν μεταφυσικὴν προβολὴν του παρουσιάζει μετὰ μεγαλυτέραν δυνάμιν τὴν ἐνέργειαν τοῦ προπα-

τορικού άμαρτήματος. Ἡ άνόθευτος ζωή, ἥτις συνδυάζει εἰς ἓν ζωντανόν σύνολον τὸ σῶμα, τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα — διασαλεύεται μὲν, ἀλλὰ δὲν καταστρέφεται διὰ τοῦ θανάτου. Ἡ άνάστασις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ άποκαθιστᾷ τὴν ζωντανὴν γνησιότητα τῆς ζωῆς, τὴν άπολεσθεῖσαν κατὰ τὸν θάνατον. Ἡ ὁδὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Γῆς διέρχεται ὑπὸ τὸ σημεῖον τοῦ «σταυροῦ» (ἕκαστος ἀνθρώπος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, φέρει «ἴδιον» σταυρόν, ὅ,τι διασφαλίζει τὸ άσύγκριτον καὶ τὴν ιδιορρυθμίαν ἕκαστης προσωπικότητος), τ.ἔ. ὑπὸ ἔσωτερικόν Νόμον, δι' οὗ δύναται νά άποκατασταθῆ ἡ άπολεσθεῖσα γνησιότης εἰς τὸν ἀνθρώπων.

Ἐντεῦθεν καθίσταται νοητὴ ἡ κεντρικὴ σημασία τῆς ἠθικῆς ζωῆς διὰ τὸν ἀνθρώπων. Ἡ σημασία τῆς άπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἔξουσίαν

τῶν «ψυχικῶν» ἐνεργειῶν (παθῶν) — ἡ πνευματικὴ διαπότισις ὀλοκλήρου τῆς προσωπικῆς συνθέσεως τοῦ ἀνθρώπου — άποτελεῖ ταῦτοχρόνως καὶ τὴν προετοιμασίαν ἡμῶν διὰ τὸν θρίαμβον τῆς αἰωνίου ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἦλοι αἱ προσπάθειαι τῆς Παιδείας, ὅσαι γενικῶς εἶναι ἔφαρμόσιμοι, πρέπει νά κατατείνουσι πρὸς τὸν σκοπόν, ὅπως τὸ νέον Πλάσμα «άποκαλύψῃ» «ἑαυτὸ» καὶ δημιουργικῶς μεταμορφώσῃ τὴν ἑαυτοῦ σύνθεσιν, οἷαν εὕρισκει ἐντὸς του ὑπὸ τὴν διασταύρωσιν τῶν κληρονομικῶν, κοινωνικῶν καὶ πνευματικῶν ἐπιρροῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΖΕΝΚΟΦΣΚΗ

(Μετάφρασις ἐκ τοῦ ρωσ. κειμένου)
περ. «Vestnik», ἀρ. 66-67, 1962)

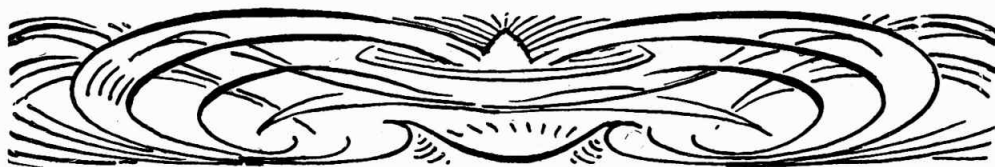
K. BANIAS

Α Ν Α Δ Ρ Ο Μ Η

Τώρα δὲν ἔχουμε καιρὸ
γιὰ ν' άγναντεύουμε τὰ σύννεφα
στὴν άνατολή.
Ξεχάσαμε τὸ ἄρωμα
τοῦ θυμαριοῦ καὶ τῆς άγράμπελης.
Μόνη μας ἔγνοια
ἔν' αὔριο συμβατικὸ
δίχως μι' άπόχρωση άμφιβολίας.
Ἔχουμε πιά λησμονημένα
τῆς φαντασίας τὴ χαρά.

Κι' ὅμως εἶναι στιγμὲς
ποῦ νοιώθεις πὼς ἡ συλλογὴ σου
παύει νά εἶναι γῆϊνη.
Ἄλαφροτρέχει
ἔλαφος πρωϊνὴ
μέσα σὲ παραδείσιο διάκοσμο.
Καὶ τότε άγωνίζεσαι γιὰ νά τὴν
φτάσεις
—λησμονημένο ὄνειρο
ἀπὸ τὴν παιδικὴ μας άθωότητα.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

ΤΙ ΑΞΙΖΕΙ Η ΖΩΗ;

Δύο σειρές γεγονότων συνέπεσαν αυτή την εποχή για να φέρουν στο προσκήνιο μία από τις πλέον χαρακτηριστικές αντιλογίες της εποχής μας.

Η πρώτη σειρά αφορά εις την, δια της επιταχύνσεως της προόδου της ιατρικής, παροχήν απιθάνων μέσων και υπερβολικών φροντίδων για την διατήρησι της ζωής. Είς τας ΗΠΑ 13.000 καρδιοπαθείς επιζοῦν χάρις εις ένα μικροσκοπικὸ «ρυθμιστή» πού τοποθετεῖται ἐντὸς της θωρακικῆς κοιλότητος τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ἐκπέμπει ἠλεκτρικὰς δονήσεις πρὸς τὴν ἐλαττωματικὴν καρδιά. Ἡ ἐποχὴ μας ἔφθασε μέχρι τῆς μεταμοσχεύσεως ὀργάνων, ὅπως οἱ νεφροὶ καὶ ἡ καρδιά. Οἱ δὲ μελλοντολόγοι λέγουν ὅτι θὰ φθάσωμε εἰς τὸ σημεῖο νὰ εἰσάγωμε τεχνητὰ ὄργανα εἰς τὸν ὀργανισμό, πού θὰ εἶναι καλύτερα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα. Ἡ γενετικὴ ὑπόσχεται ὑπερανθρώπους καὶ ἡ τεχνολογία ὀργάνων τὴν δυνατότητα νὰ ἀποκτήσωμε πρωταθλητὰς τοῦ ἀθλητισμοῦ μὲ ὑπερμεγέθεις πνεύμονα.

Ἦδη σ' ὅλα αὐτὰ ὑπάρχει κάποια περιφρόνησις γιὰ τὴ ζωὴ. Ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἔχει μεταβληθῆ σὲ πρᾶγμα ἀπὸ τὴν τεχνολογία. Ἐὰν οἱ κατακτήσεις τῆς γενετικῆς δὲν ἔχουν ἀκόμη καταλήξει εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ὑπερανθρώπου, τίποτε δὲν μᾶς ἐμποδίζει λέγουν, ἐφ' ὅσον ἡ δομὴ τοῦ ADN μπορεῖ νὰ ἀνασυσταθῆ, νὰ ἔχωμε ὅσα ἀντίγραφα θέλομε ἐνὸς ἀτόμου.

Ὁ Μ. Toffler, σὸν περίφημο βιβλίον τοῦ «Τὸ σὸκ τοῦ μέλλοντος», χρησιμοποιοεῖ γι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πιθανότητα ὅρου ἀρχετὰ φοβεροῦς, ὅπως, «διαστρέβλωσις τῆς κληρονομικότητος», «δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου νὰ παράγῃ βιολογικὰ ἀντίγραφα τοῦ ἑαυτοῦ του».

Συγχρόνως ὁμως μὲ τὴν προσπάθεια προφυλάξεως, παρατάσεως καὶ διατηρήσεως τῆς ζωῆς βλέπομε — δευτέρα σειρά γεγονότων — σὰν χαρακτηριστικὸ τῶν ἡθῶν τῆς ἐποχῆς μας, μία περιφρόνησι τῆς ζωῆς ἐξ ἴσου ἐντυπωσιακὴ, ὅσο καὶ τραγικὴ.

Ὅπως ἔγραφε ἕνας συνάδελφος «τὸ τίμημα τῆς ζωῆς εἶναι εἰς ὑποτίμησιν».

Τὰ γεγονότα ἀλλοίμονο ὑπάρχουν. Πάρα πολλά, ἀρκεῖ νὰ ρίψῃ κανεὶς ἕνα βλέμμα στὴν ἐπικαιρότητα. Τὸ δρᾶμα τοῦ Μονάχου ἔδειξε πόσο λίγο ἀξίζει ἡ ζωὴ γιὰ τὸν τρομοκράτη: ἡ ζωὴ τοῦ ἄλλου, ἔστω καὶ ἐὰν εἶναι ἀθῶος, καὶ ἡ ἰδική του, πού διακινδυνεύει ἀνάλογα μὲ τὴν ἀντίστασι πού θὰ συναντήσῃ εἰς διάφορον βαθμόν. Αἱ ἀντεκδικήσεις γίνονται σὸ ἴδιο ἐπίπεδο περιφρόνησεως τῆς ζωῆς.

Τὶ νὰ πῆ κανεὶς γιὰ τὸν βομβαρδισμό πολέμικῶν στόχων πού εὐρίσκονται σὲ κατωκλιμένες περιοχάς; Ἄλλὰ ἡ ἀπώλεια ἀθῶων ὑπάρξεων, κάτω ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς «ἀποτελεσματικότητος», δὲν εἶναι παρὰ ψῦλος στὰ ἄχυρα. Τί γίνεται στὶς εἰρηνικὰς χώρες; Μία ἀσήμαντη διαφωνία δύο αὐτοκινητιστῶν, ἕνας καυγᾶς μὲ τὸν θυμωμένο συγκάτοικο καὶ καταλήγει σὲ φόνο. Ἄλλου αἰξήσεις τῶν αὐτοκτονιῶν. Στὶς περισσότερες βιομηχανικὰς χώρες, παρατηρεῖ ἡ Monde, «ἡ ἀρρώστια τῆς ζωῆς» φαίνεται ὅτι πάει πρὸς τὸ χειρότερο. Ἡ ὀργάνωσις SOS-φιλία σημειώνει ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν κλήσεων ἀπὸ ἀνθρώπους πού εὐρίσκονται σὲ ἀπόγνωσι ἀυξάνει συνεχῶς. Στὴ Γαλλία θὰ μπορούσε νὰ ὑπολογίση κανεὶς 10-15.000 αὐτοκτονίες κατ' ἔτος καὶ 10 ἴσως φορὲς περισσότερες ἀπὸ πειρες.

Ἡ ἀκόμη, ἀμβλώσεις ἑκατοντάδες χιλιάδες στήν χώρα αὐτή. Ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ πλήττεται σὸ ξεκίνημά της. Κι' ὁμως ἡ ἐπιστήμη τῆς γενετικῆς καὶ ἐμβρυολογίας ὀρίζει ὅτι ἀπὸ τὴν στιγμή τῆς γονιμοποίησεως τοῦ ὠαρίου, ἓνα ἀνθρώπινον ὄν δημιουργεῖται, μία μονὰς συγκεκροτημένη, μὲ ὅλα τὰ οὐσιώδη μελλοντικὰ χαρακτηριστικὰ ἤδη προοδιορισμένα. Ἐξ ἄλλου, λόγῳ τῆς σχέσεώς του μὲ τὴν μητέρα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κησέως, τὸ ἔμβρυον ἀνήκει ὀλοκληρωτικὰ στὸν κόσμο τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων.

Πῶς νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς τὴν ἀντιλογία περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλοῦμε, τὴν συνύπαρξιν αὐτῶν τῶν ἀντιθέσεων; Δὲν πρόκειται νὰ περιφρονήσωμε τὴν πρόοδο τῆς βιολογίας, τῆς ἱατρικῆς, τῆς χειρουργικῆς (ἂν καὶ ἀκόμη δὲν ἔχωμε ἀπαντήσει στὰ ὑψίστα ἐρωτήματα πὸν θέτει αὐτὴ ἡ νέα διάστασις τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως: Ποιὸς εἶναι ὁ ἀνθρώπος, ποιὸς εἶναι ὁ προορισμὸς, ἡ μοῖρα του; Ἄρα γε ἐπειδὴ μία πρᾶξις ἐπάνω του εἶναι δυνατὴ πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ γίνεται;).

Φαίνεται πάντως ὅτι ἡ μοντέρνα κοινωνία εἶναι ἀφωσιωμένη σὴν διατήρησι τῆς ζωῆς διὰ τεχνικῶν μέσων (βλέπει κανεὶς στὰ νοσοκομεῖα ἀσθενεῖς νὰ διατηροῦνται ἐν ζωῇ χάρι σὲ νέες τεχνικὲς ἱατρικὲς μεθόδους, χωρὶς νὰ ἐπανακτήσουν συνείδησι, σὰν φυτὰ). Ἡ κοινωνία ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν διατήρησι τῆς ζωῆς καὶ λιγώτερο γιὰ τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς ζωῆς, τὸ αὐθεντικὸ τῆς νόημα, τὸν βαθὺ προορισμὸ τοῦ ἀν-

θρώπου, τὶς κοινωνικὲς συνθήκες, τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις.

Οἱ αὐτοκτονίες παρατηροῦνται κυρίως στὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα. Εἶναι μία μαρτυρία τῆς ἀπομονώσεως τοῦ ἀστοῦ, πὸν ἔχει γίνεῖ ἓνα νοῦμερο, ἐκμηδενισμένος καὶ ἀποχωρισμένος ἀπὸ τὴν μᾶζα, μέσα σὲ μία κοινωνία πὸν εὐνοεῖ τὶς ἐπιτόλαιες ἐπαφῆς καὶ ὅσο δυνατόν λιγώτερο ἀνθρώπινες αὐθεντικὲς σχέσεις.

Ἔτσι κυρίως κάθε βράδῳ ἀνθρώποι καλοῦν τὴν ὑπηρεσία SOS-φιλία. «Μετὰ τὸ πρόγραμμα τῆς τηλεοράσεως, ὅταν ὁ παθητικὸς θεατὴς ξαναβρίσκει τὴν συνήθη κατάστασί του καὶ τὴν μοναξιά του. Δημιουργεῖται τότε ἓνα εἶδος βιαίας ἐλλείψεως ἰσορροπίας γιὰ τὸν ἀπομονωμένο, τὸν καταπονημένο, πὸν φθείρεται μέσα στὸν πραγματικὸν κόσμον καὶ ξαναβρίσκει τὶς ἐννοιές του, τὸ ἀνώνυμον τοῦ πλήθους καὶ τῆς πόλεως, τὸ κοινωνικὸ κοινόν».

Πῶς νὰ μὴ δῆ κανεὶς τὸ κοινωνικὸ κενόν, τὸ κενόν πὸν ἀφίνει ἡ ἔλλειψις τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς, τοῦ ἀληθινοῦ νοήματος; Ὑπάρχουν ἐσφαλμένες ἐννοιες, ἀπατηλὲς ἐλπίδες βασισμένες στὸν ὑπέρομετρο ζῆλον τῶν διαφόρων ἰδεολογιῶν ἢ σὲ λανθασμένο ὑπολογισμὸν. Ἡ ἀνθρωπότης μάταια προσπάθησε πάντοτε νὰ ξεγελάσῃ τὴν δίψα της γιὰ τὸ ἀπόλυτον.

LUC BARESTA

Μετάφρ.: Μ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ

«ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ»

ΒΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΕΜΠΟΔΙΑ ΠΕΙΘΑΡΧΙΑΣ ΕΙΣ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Ἡ ἀπειθαρχία, ἢ μᾶλλον ἡ ἀνυποταξία, εἶναι σὺνηθες φαινόμενον, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται εἰς ὅλα τὰ ζῶντα ὄντα, ὅταν θέλωμε νὰ τὰ ὑποτάξωμεν εἰς ὠρισμένους κανόνας. Ἄλλ' ἐὰν ἤδη εἶναι δύσκολον τὸ ἔργον τοῦ δενδροκόμου, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ δώσῃ «γραμμὴν» εἰς τὸ δένδρον, ἢ τοῦ δαμαστοῦ, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ ὑποτάξῃ ἕνα ζῶον εἰς ὠρισμένας κινήσεις, εἶναι ἀπείρως δυσκολώτερον καὶ λεπτότερον τὸ ἔργον, ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος. Καὶ τοῦτο διότι εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ ζωὴ ἐμφανίζεται ὑπὸ διπλῆν ὄψιν, βιολογικὴν καὶ ψυχικὴν· ἐπίσης διότι ἀκόμη καὶ εἰς τὸν βιολογικὸν τομέα τὸ ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης ἀγωγῆς δὲν εἶναι ἴδιον μὲ τὸ ἔργον τῆς μηχανικῆς ἀσκήσεως τῶν ζώων. Τὸ παιδί, τὸ ὁποῖον θ' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ παιδαγωγοῦ, θὰ τὸ κάμῃ κατὰ τὸν ἰδικόν του, ἀνθρώπινον τρόπον. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος θὰ παρουσιάξῃ ἕνα πλῆθος ποικιλιῶν ἀναλόγως τοῦ ἐὰν ἡ ἀντίστασις του ἀναφέρεται εἰς τὴν βιολογικὴν, τὴν ψυχολογικὴν, ἢ εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν, ἀναλόγως τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξελιξέως του.

Ποικιλία ἀπειθαρχίας.

α) Ἡ βιολογικὴ ἀπειθαρχία. Διὰ ν' ἀποκατασταθῇ ἡ βιολογικὴ τάξις, ἢ ἐπέμβασις τοῦ παιδαγωγοῦ θὰ προσπαθῆσῃ νὰ ὑποτάξῃ τὰς ἐνστικτώδεις δυνάμεις εἰς τὴν λογικὴν, ἢ ὁποῖα μόνη θὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὸ χάος πού ἐδῶ γίνεται φοθερὰ ἐπικίνδυνον.

Ἄναμφιβόλως ἔσφαλλεν ὁ Ρουσσώ, φρονοῦν ὅλοι οἱ σημερινοὶ παιδαγωγοί, ὅταν ἐπίστευεν, ὅτι, ἐὰν ἀφήνετο εἰς τὴν φύσιν τοῦ τοῦ παιδιοῦ, αὐτομάτως θ' ἀνεπτύσσεται πρὸς τὴν τάξιν. Χωρὶς νὰ παραβλέψωμεν τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος προέρχεται ἀπὸ τὴν συνεχῆ καὶ ὑπερβολικὴν ἐπέμβασιν, θὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη ὁ παιδαγωγὸς νὰ περιεμβαινῇ διὰ νὰ κατευθύνῃ τὴν δραστηριότητα τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ ἐμποδίσῃ ἀτυχήματα καὶ ἀσθενείας. Εἶναι ἀπαραίτητος μία ὠρισμένη ἀσκήσις διὰ τὴν ἀπόκτησιν καλῶν συνηθειῶν εἰς τὸν φυσιολογικὸν τομέα. Ἔργον λεπτότατον ἀσφαλῶς, διότι τὸ παιδί δὲν ἀφήνεται νὰ κατευθύνεται ὅπως ἔβλαυτο αὐτόματον. Πολὺ συχνὰ θὰ προβάλλῃ ἀντίστασιν. Κάποτε θ' ἀρνήται νὰ δοκιμάσῃ ὠρισμένον φαγητόν, ἄλλοτε νὰ κοιμηθῇ τὴν ὠρισμένην ὥραν ἢ θ' ἀντίσταται εἰς οἰονδήποτε ἄλλον κανόνα ὑγιεινῆς. Πῶς θ' ἀντιμετώπισῃ ἡ μητέρα τὰς συνήθεις αὐτὰς πηγὰς ἀπειθαρχίας; Εἶναι ἀνάγκη πρὶν ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο νὰ φροντίσῃ νὰ ἐξετάσῃ τὴν φύσιν τῆς ἀνυπακοῆς· ὀφείλεται εἰς λόγους βιολογικοῦς, ὀργανικοῦς ἢ εἶναι ἔκφρασις ἐνὸς καπρίτσιου; Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται περὶ ἀπειθαρχίας, ἀλλὰ περὶ ἀντιδράσεως τοῦ ὀργανισμοῦ εἰς ὠρισμένας ἐπιταγὰς, τὰς ὁποῖας δὲν εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀνεχθῇ, θὰ ἦτο φοθερόν ἐὰν δὲν ἐγένετο αὐτὴ ἡ ἔρευνα. Χωρὶς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς φύσεως τῆς ἀπειθαρχίας, ἡ μητέρα θὰ ἐλάβανεν ἀκατάλληλα μέτρα, τὰ ὁποῖα θὰ τὴν μετέτρεπον εἰς

πολύ χειρότεραν κατάστασιν, εις ψυχικήν άπειθαρχίαν.

"Απειρα είναι τὰ παραδείγματα, τὰ όποια μᾶς παρέχει ἡ ἱατρική καὶ τὰ όποια μαρτυροῦν πόσον συχνά ἡ άπειθαρχία τοῦ παιδιοῦ εις τὸν βιολογικὸν τομέα άποτελεῖ ἄμυναν τοῦ ὄργανισμοῦ. Ἰδοῦ μερικὰ τὰ όποια ἀναφέρει ὁ A. Carnois:

"Ἐνα κοντό, ἀδύνατο ἀγόρι 6 ἐτῶν αἰσθάνεται ζωηράν άποστροφὴν διὰ τὰ αὐγά. Οἱ γονεῖς του ἐν τούτοις, μὲ σκοπὸν νὰ τὸ δυναμώσουν, τοῦ δίνουν κάθε πρωτὶ αὐγὸ ὑπὸ διαφόρους τρόπους, ὥστε τὸ παιδί νὰ μὴ τὸ ἀντιλαμβάνεται. Μίαν ἡμέραν ἐνεφανίσθησαν σπασμωδικοὶ ἔμετοι μόλις ἐξέπτησεν. Ὁ ἱατρὸς ὁ όποῖος ἐκλήθη ἐπιγόντως διέγνωσε κακὴν κατάστασιν τοῦ ἥπατος καὶ νευρικήν διαταραχὴν τὴν όποίαν ἀπέδωσεν εις τὴν χρῆσιν τῶν αὐγῶν. Ἐχρειάσθη νὰ ὑποβληθῇ τὸ παιδί εις ἀρκετὰ μακρὰν θεραπείαν, ἀπόδειξις ὅτι ἡ θλάθῃ ἦτο σοβαρά. Σήμερον ἀκόμη, εις ἡλικίαν 10 ἐτῶν, καταλαμβάνεται κάποτε ἀπὸ νευρικὰς κρίσεις... Τί κρίμα πὸ οἱ γονεῖς δὲν ἀντελήθησαν ἐνωρίτερον ὅτι ἡ άποστροφή του διὰ τὰ αὐγά ἦτο τελειῶς δικαιολογημένη.

Εἰς ἕνα μαθητὴν, ὁ όποῖος ἐκοιμᾶτο πολὺ συχνά κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος, ἡ ἱατρική ἐξέτασις ἀπεκάλυψε τὴν ὑπαρξιν ἀρκετὰ μεγάλου άποστήματος εις τὸ ὑπογάστριον, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ όποίου ὁ μικρὸς ἔδειξεν ἀσυνήθη ἔως τότε ἐπιμέλειαν καὶ ἐπιτυχίαν εις τὰ μαθήματά του.

"Ἄλλοτε ἀποδεικνύεται δι' ἕνα μαθητὴν, ὁ όποῖος εἶναι ἀπρόσεκτος, ὅτι δὲν ἀκούει καλὰ ἢ δὲν βλέπει καλὰ κ.λ.π.

"Ἡ ἐνούρησις ἐπίσης εἶναι ἕνα φαινόμενον, τὸ όποῖον ἐπισύρει τιμωρίας ἐκ μέρους τῶν γονέων καὶ διὰ τὸ όποῖον τὸ παιδί ὑποφέρει ἀφαντάστως. Μερικοὶ παιδῶν γὰρ δὲν βλέπουν εις αὐτὸ παρὰ τὴν ἔλλειψιν θελήσεως. Ἐν τούτοις, πολὺ συχνά τὸ αἴτιον εἶναι μία ἀστάθεια τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἢ εἶναι καθαρῶς ψυχολογικὸν καὶ θὰ πρέπει ὅπωςδῆποτε ν' ἀποκαλυφθῇ.

Συμπεραίνομεν ὅτι ἡ βιολογικὴ άπειθαρχία ἀφορᾷ περισσότερον τοὺς γονεῖς, οἱ όποιοὶ ἀποδίδουν εις τὰ παιδιά των τὴν εὐθύνην μιᾶς φυσιοπαθολογικῆς ἀνωμαλίας, ἐνῶ θὰ ὄφειλον νὰ τὰ ὀδηγήσουν εις τὸν ἱατρὸν.

β) Ἡ ψυχικὴ άπειθαρχία. Ἀυτὴ εἶναι πραγματικὴ άπειθαρχία. Ἐμφανίζεται ὡς ἐσωτερικὴ ἀντίστασις τοῦ παιδιοῦ εις τὸν κανόνα, ἐνσυνείδητος ἀντίστασις, ἢ όποία ὀφείλεται εἴτε εις άποστροφὴν εις τὸν ἴδιον τὸν κανόνα πὸ τὸ στενοχωρεῖ ἢ ἀπαιτεῖ μεγάλην προσπάθειαν, εἴτε εις ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πρόσωπον πὸ τὸν ἐπιβάλλει.

Εἰς τὰ αἴτια τῆς ψυχικῆς άπειθαρχίας διακρίνονται τρεῖς κυρίως παράγοντες: 1) ὁ περιοδικὸς παράγων, ὁ όποῖος ἀκολουθεῖ τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδιοῦ, 2) ὁ χαρακτηριστολογικὸς παράγων, ὁ όποῖος στηρίζεται εις τὰς διαφορὰς τῶν χαρακτηριστῶν, καὶ 3) ὁ παιδαγωγικὸς παράγων, ὁ όποῖος ἀφορᾷ τὸ ἔργον τοῦ παιδῶν, τὸν βαθμὸν καὶ κυρίως τὴν ποιότητα τοῦ κύρους του.

α) Ὁ περιοδικὸς παράγων τῆς άπειθαρχίας.

Παραλλήλως πρὸς τὴν φυσιολογικὴν καμπύλην τὴν όποίαν ἀκολουθεῖ ἡ ἐξέλιξις τῆς πειθαρχίας εις τὸ παιδί ἀναλόγως τῶν φάσεων τῆς ἡλικίας του, ὑπάρχει μία ἄλλη καμπύλη, ἢ όποία ἀκολουθεῖ τὰς φάσεις τῆς ἡλικίας καὶ κατὰ τὴν όποίαν ἡ άπειθαρχία τοῦ παιδιοῦ, ἀπὸ τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας μέχρι τῆς ἐφηβείας, λαμβάνει διαφόρους μορφάς. Βεβαίως κάθε παιδί καὶ εις τὸν τομέα τῆς άπειθαρχίας ἀκολουθεῖ ἰδικὴν του ἐξελικτικὴν γραμμὴν ἐν τούτοις οἱ περισσότεροι ψυχολόγοι συμφωνοῦν εις τὸ ὅτι ἡ ἀνυπακοὴ ἐμφανίζεται ἐντονωτέρα εις ὠρισμένα στάδια τῆς ἡλικίας. Διακρίνουν δηλαδὴ μίαν πρώτην ἀνυπακοὴν τὴν όποίαν εἶναι δυνατόν νὰ ὀνομάσωμεν προσχολικὴν καὶ ἡ όποία παρατηρεῖται μέχρι τῶν 4-5 ἐτῶν. Μία δευτέρα ἀνυπακοὴ κυμαίνεται μεταξύ τῶν 6 καὶ 12 ἐτῶν. Τέλος,

ή τρίτη είναι σύγχρονος με την ήβην και την εφηβείαν.

Ἡ πρώτη φάσις ἀπειθαρχίας συνδέεται με την συγκρότησιν τοῦ ἐγῶ, ἡ ὁποία ἀρχίζει κατὰ τὴν ἡλικίαν τῶν 3-4 ἐτῶν. Τὸ παιδί λαμβάνει συνειδησιν τοῦ ἐγῶ ἀντιτιθέμενον πρὸς τὰ ἄλλα ἐγῶ. Εἶναι ἡ περίοδος τοῦ ἀρνητισμοῦ καὶ τῆς ἐπαναστατικότητος κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ παιδί ἀντιτίθεται πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντός του διὰ τῆς ἀνυπακοῆς καὶ τῆς συστηματικῆς ἀντιλογίας. Εἶναι φανερόν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ πραγματικῆς ἀπειθαρχίας, ἀλλὰ περὶ καταστάσεως φυσικῆς σχεδὸν κατ' αὐτὴν τὴν φάσιν τῆς ἐξελιξέως. Ἡ ἀντιθετος κατάστασις δὲν θὰ ἦτο φυσικῆ. Τὸ παιδί πού δὲν σχίζει τὰ χαρτιά, δὲν πετᾷ τὰ ἀντικείμενα, δὲν ἀνοίγει τὰ συρτάρια, θὰ ἔπρεπε νὰ προκαλῆ ἀνησυχίας. Τὸ φυσιολογικὸν παιδί πού κάμνει ὅλας αὐτάς τὰς «ἀξιομέμπτους» πράξεις, παρὰ τὰς ἀπαγορεύσεις μας, ἀκολουθεῖ τὰς ἐπιταγὰς τῆς ἡλικίας του· κάμνει τὰς ἀποκαλύψεις του καὶ στηρίζει τὸ ἐγῶ του. Δι' αὐτὸ θὰ χρεωσθῆ μία κατευθυνομένη ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀγωγή τῶν ἐξερευνήσεων καὶ ἀνακαλύψεων, ὥστε τὸ παιδί νὰ μὴ γίνεταί ἐνοχλητικὸν καὶ ἐπικίνδυνον εἰς τὸ περιβάλλον του. Ἐξ ἄλλου, δὲν ἠμπορεῖ ἀκόμη νὰ γίνῃ λόγος περὶ πραγματικῆς ἀπειθαρχίας, διότι δὲν ἔχει λάθει ἀκόμη συνειδησιν τοῦ μὴ ἐγῶ, τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Κατ' αὐτὴν τὴν ἡλικίαν δὲν ἔχει ἀκόμη γίνεαι ἡ «κοινωνικοποίησις», τὸ παιδί δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου, δὲν γνωρίζει τὰς σχέσεις τῆς ἀμοιβαιότητος. Κλεισμένον εἰς τὸν ἐγωκεντρισμόν του, δὲν ἀντιλαμβάνεται ἀκόμη ὅτι ἡ θέλησις του πρέπει νὰ κάμπεται ἔμπρὸς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς γενικῆς τάξεως.

Ἄλλὰ, πολὺ γρήγορα, θὰ εὔρεθῆ εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀντιληφθῆ τοὺς ἄλλους διὰ τοὺς ἄλλους, διὰ νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν, νὰ τοὺς σεβασθῆ διὰ νὰ τὸ σεβασθοῦν. Εἶναι εὐτύχημα πού τὸ σχολεῖον μετὰ τὸ περιβάλλον του, ἀκριβῶς εἰς αὐτὴν τὴν κρίσιμον φάσιν, θὰ βοηθήσῃ τὸ παιδί

νὰ διορθώσῃ τὰς ψευδαισθήσεις του καὶ νὰ διαλύσῃ τὸν ἐγωκεντρισμόν του καὶ τὰ λάθη προοπτικῆς.

Κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν, ἡ ὁποία κυμαίνεται μεταξὺ τῶν 7 καὶ 12 ἐτῶν, νέαι εὐκαιρίαι ἀντιθέσεως δημιουργοῦνται, ἀπὸ τὸ σχολεῖον τώρα. Ἐδῶ πλέον ἔχομεν πολλὰς περιπτώσεις πραγματικῆς ἀπειθαρχίας, συγκρούσεις μεταξὺ τοῦ ἐγῶ τοῦ παιδιοῦ καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιταγῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν ὑπακοὴν καὶ σεβασμόν τῶν κανονισμῶν. Ἡ κοινωνικοποίησις φέρει μαζί ἕνα πλῆθος κανόνων, οἱ ὁποῖοι ἀφοροῦν τὸ παιγνίδι, τὴν σχολικὴν ἐργασίαν, τὴν συμπεριφορὰν, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους σχεδὸν κάθε στιγμὴν τὸ παιδί ὀφείλει νὰ ἀνταποκρίνεται μετὰ τὴν ἀποδοχὴν ἢ μετὰ τὴν ἀρνήσιν του.

Ὁ καλὸς παιδαγωγὸς δὲν ἐκπλήττεται ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις ἀπειθαρχίας, τὰς περιμένει, ὅπως κάτι τὸ ἀναπόφευκτον, καὶ τὰς ἀντιμετωπίζει μετὰ ἕνα ἀπὸ τοὺς τρόπους πού τοῦ ὑπαγορεύει κατὰ τὴν δεδομένην στιγμὴν τὸ κύρος του, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σύνθεσιν τῆς προσωπικῆς του ἀξίας καὶ τῆς ἰκανότητός του νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον εἰς ὅ,τι τὸ παιδί θὰ κληθῆ νὰ ὑπακούσῃ.

Μεταξὺ τῶν παραγόντων, οἱ ὁποῖοι παίζουν σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἐμφάνισιν, καὶ ἐπομένως καὶ τὴν ἀντιμετώπισιν, τῆς ἀπειθαρχίας τῆς σχολικῆς ἡλικίας σημαντικώτερος εἶναι ὁ παράγων τοῦ ἐνδιαφέροντος. Τὸ ἐνδιαφέρον ἐδῶ παίζει τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον ἔπαιζεν ὁ ἐγωκεντρισμὸς κατὰ τὴν προηγουμένην φάσιν καὶ τὸν ὁποῖον θὰ παίξῃ ἡ προσωπικότης κατὰ τὴν ἐπομένην. Ἡ ἀπειθαρχία εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τὸν θαθμόν τοῦ ἐνδιαφέροντος, πού καὶ αὐτὸς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὕλην τῆς διδασκαλίας, ἀπὸ τὴν μέθοδον πού ἀκολουθεῖται καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴν ἀξίαν τοῦ διδασκάλου.

Κατὰ τὴν τρίτην φάσιν, τὴν ἐφηβικὴν, (12-21 ἐτῶν), ἔχομεν νέαν ψυχολογικὴν κρίσιν, ἐνῶ ἀντιστοίχως ἡ καμπύλη τῆς ἀνυπακοῆς φθάνει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον. Ὅπως ἀκριβῶς ἡ ὑπακοὴ τοῦ ἐφήβου δὲν εἶναι πλέον ἢ

ὕπακοή τοῦ παιδιοῦ, διότι ὑπάρχει πρό-
οδος εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς σημασίας τῆς
ὕπακοῆς, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ἡ ἀνυ-
πακοὴ τοῦ ἐφήβου θὰ εἶναι περισσότερο
ἔντονος, διότι ὑπάρχει πρόοδος εἰς τὴν
δύναμιν τῆς θελήσεως, τῆς ἀντιστάσεως,
εἰς τὴν συνείδησιν τῆς προσωπικότητος.

Ὅ,τι συνέβαινε κατὰ τὴν ἡλικίαν τῶν
3-4 ἐτῶν, ὁπότε τὸ ἐγὼ τοῦ παιδιοῦ
προσπαθεῖ νὰ συγκροτηθῇ, ἐπαναλαμ-
βάνεται, ὑπὸ πολὺ εὐρυτέραν ἔννοιαν,
κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐφηβείας. Ὁ
νέος τώρα ἔχει ἐντονώτερον τὸ συναί-
σθημα τῆς ξεχωριστῆς ὑπάρξεως. Εἶναι
τώρα ἡ ἡλικία τοῦ «ὄχι». Ἐνας ψυχολό-
γος στατικὸς ὑπελόγιζεν ὅτι μεταξὺ 2
καὶ 3 ἐτῶν τὸ παιδί λέγει τέσσαρα «ὄχι»
καὶ ἕνα «ναί». Κατὰ τὴν προεφηβίαν
ἀναμφιβόλως λέγει 40 «ὄχι δι' ἕνα «ναί».

Εἶναι ἡ ἡλικία τῆς ἀντιθέσεως πρὸς
τὰς παλαιὰς συνηθείας. Τὸ παιδί ἐπι-
θυμεῖ νὰ χειραφετηθῇ, δὲν γνωρίζει ἀ-
κόμη διατί καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν δὲν
γνωρίζει ἀκόμη πολὺ καλὰ τί θέλει,
ἀλλὰ γνωρίζει πολὺ καλὰ τί δὲν θέλει,
τί δὲν θέλει πλέον. Οἱ γονεῖς καὶ οἱ
παιδαγωγοὶ φθάνουν κάποτε μέχρις ἀ-
πελπισίας· «εἶναι ἀνυπόφορα», λέγουν.

Ἡ κρίσις τῆς πρωτοτυπίας τῆς ἐφη-
βικῆς ἡλικίας (Debessé) δημιουργεῖ τὰ
μεγαλύτερα προβλήματα ἀπειθαρχίας.
Ὁ νέος ἐπιθυμεῖ μὲ κάθε θυσίαν νὰ
παύσῃ νὰ εἶναι παιδί· τίποτε δὲν προ-
καλεῖ περισσότερο τὴν ἀντίθεσιν τοῦ
ὄσον ἢ ἐντύπωσις ὅτι ταπεινώνεται. Ὑ-
πάρχει κάτι τὸ φυσιολογικὸν εἰς τὴν
στάσιν τοῦ ἐφήβου. Ἐκεῖνο ποῦ ἀρνεῖται
νὰ δεχθῆ εἶναι οἱ περιορισμοὶ τῆς παι-
δικῆς ἡλικίας καί, καθὼς νομίζει ὅτι
τὸν ἀντιμετωπίζουν διαρκῶς ὡς παιδί,
λέγει πάντοτε «ὄχι». Ἐν τούτοις, ἐὰν
ὁ μεγάλος δὲν δεχθῆ τὴν μονομαχίαν,
ἢ ἀντίστασιν τοῦ εἰς τὸ τέλος παύει νὰ
τὸν ἐνδιαφέρῃ. Εἰς τὸ θάθος ὁμως αὐτὸ
τὸ ἀγόρι ἢ τὸ κορίτσι ἔχει τὴν ἀνάγκην
μας καὶ εἶναι εὐχαριστημένον, ὅταν ἀν-
τιλαμβάνεται ὅτι τὸ κατανοοῦμεν πάν-

τοτε μὲ συμπάθειαν, πρόθυμοι νὰ τὸ
βοηθήσωμεν σωστά. Ἄπ' ἐκεῖ φυσιολο-
γικὰ θὰ ἀρχίσῃ ἡ πειθαρχία.

Ἡ τέχνη τοῦ παιδαγωγοῦ συνίσταται
εἰς τὸ νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰς νέας
ἀπαιτήσεις τῆς φυσιολογικῆς ἐξελιξε-
ως τοῦ ἐφήβου. Δὲν ἔχει πλέον ἐνώπιόν
τοῦ ἕνα παιδί, ἀλλ' ἕνα ἄτομον τὸ ὁ-
ποῖον μὲ ἰδικὰ του μέσα προσπαθεῖ νὰ
κατακτήσῃ τὸν ἑαυτόν του καὶ τὸν κό-
σμον. Γονεῖς καὶ παιδαγωγοὶ πρέπει νὰ
γνωρίζουν νὰ ἔχουν ὑπομονήν, νὰ περι-
μένουν καὶ κυρίως νὰ μὴ καλλιεργοῦν
«τὸ δράμα»· νὰ ἔχουν ἀρκετὴν δόσιν χι-
οῦμορ, νὰ γνωρίζουν δηλαδὴ νὰ μὴ παίρ-
νουν τὰ πράγματα, δὲν λέγομεν εἰς τὰ
σοβαρά, διότι εἶναι, ἀλλὰ τραγικά. Νὰ
προσπαθοῦν ἐκείνην τὴν στιγμήν νὰ δώ-
σουν εἰς τὰ παιδιά νὰ ἐννοήσουν, ὅτι δέ-
χονται αὐτὴν τὴν ἀναθεώρησιν τῶν ἀξιών
τὴν ὁποῖαν προσπαθοῦν νὰ κάμουν, ὅτι
δέχονται νὰ ἐλεγχθοῦν ὅλα ἀπὸ τὴν
ἀρχήν, ὅτι αὐτὸ εἶναι φυσικόν, καὶ ὅτι
εὐρίσκονται ἐκεῖ διὰ νὰ τὰ βοηθήσουν
νὰ τὸ κάμουν εὐφυῶς. Ἄρκει νὰ μά-
θουν οἱ νέοι πλέον καὶ νὰ θέλουν νὰ ἀ-
κολουθήσουν μίαν ἐποικοδομητικὴν, ἐν
ἐπιγνώσει, πορείαν εἰς τὴν ζωὴν τῶν
καὶ νὰ μὴ περιχαρακωθοῦν εἰς τὸ χάος
καὶ τὴν ἀσυναρτησίαν.

Ἄπειθαρχία λοιπὸν κατὰ τὴν ἐγωκεν-
τρικὴν φάσιν, κατὰ τὴν σχολικὴν, κατὰ
τὴν ἐφηβικὴν· ἰδοὺ ἡ καμπύλη τῆς ἀπει-
θαρχίας, θάσει τοῦ περιοδικοῦ παρά-
γοντος, τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ ἔχη ὑπ'
ὄψιν ὁ παιδαγωγός. Τὸ θέμα εἶναι νὰ
γνωρίζῃ ὁ μεγάλος τὴν πραγματικὴν
ὄψιν τῶν ἐμποδίων καὶ τῶν ἀντιθέσεων
τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ νέου, νὰ τὰ ὑπερ-
νικῶ, νὰ καλλιεργῇ τὴν ἀ λ η θ ι ν ἡ ν
π ε ι θ α ρ χ ί α ν εἰς τὰς ἀξίας τῆς
ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς, καὶ νὰ
ἀναμένῃ τὴν καρποφορίαν τῶν κόπων
του.

A. A. A.

BLAISE PASCAL

Τὴν 19ην Ἰουνίου 1973 συνεπληρώθησαν 350 χρόνια ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ B. Pascal, ὁ ὁποῖος ὡς ἀσθενικὸ παιδί εἶδεν τὸ φῶς τοῦ κόσμου εἰς Clermont-Ferrand (Auvergne) τῆς Γαλλίας. Ἦδη πρὸ 10ετίας ἐτιμήθη ἰδιαίτερος ἐπ' εὐκαιρία τῆς τριακοσιοστῆς ἐπετείου ἀπὸ τοῦ θανάτου του κ' ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ὅτι ἐπέκειτο μία Pascal-ἀναγέννησις εἰς τὸν αἰῶνα μας. Τὸ αὐθόρμητον κριτικὸν τὸν πνεῦμα, αἱ ὀπωσδήποτε ὄχι πάντοτε ἐπὶ τῆς λογικῆς ἀλλὰ ἐπὶ τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως θεμελιούμεναι σκέψεις του καὶ ὁ θυελλώδης τρόπος καταγραφῆς των δὲν ἔχασαν εἰς τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων οὔτε εἰς γοητείαν οὔτε εἰς πειστικότητα: «Ἀκόμη καὶ ὅ,τι διὰ τῆς λογικῆς θεωρεῖται ἀκατανόητον, δὲν παύει νὰ ὑφίσταται».

Ἡ φυσιογνωμία, τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἔργον τοῦ Pascal ἐνσαρκώνουν δύο διαφορετικούς, εἰς τὴν ἐποχὴν του ἀκόμη στενὰ συνδεδεμένους, κόσμους, τὸν διαυγῆ κόσμον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος. Καὶ τοὺς δύο ἔζησεν ἐντατικά, καὶ εἰς τοὺς δύο ὑπῆρξεν αὐθεντικά, καὶ διὰ τοὺς δύο κατέλειπεν ἔργων ἀθάνατον. Τὸ φιλοσοφικὸν στοιχεῖον, ὅπως τὸ ἀντεπροσώπευεν, ἦτο ἀναποσπάτως συνδεδεμένον μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ, τὰ δὲ ἐπιτεύγματά του εἰς τὰς φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας τὸν διέκριναν ἤδη ἀπὸ ἑνωρὶς ὡς παιδί-θαῦμα.

Ὁ Pascal εἶχε μόνον 39 χρόνια ζωῆς. Ὡσάν νὰ προέβλεπε τὸν πρόωρον θάνατόν του, ὡσάν νὰ τὸν κατεδίωκεν ὁ χροῖος! Ἦτοι μόνον δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ὁ ζῆλος, ἡ θία, ἡ ἀνυπομονησιὰ καὶ αἱ ἀδιάκοποι πνευματικαὶ καταπονήσεις πὺν διέκριναν ὅλην του τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ καὶ ἡ διαρκὴς καχεκτικότης καὶ ἀδυναμία, πὺν πρὸς τὸ τέλος ἔλαβον διαστάσεις ἀνυποφύρου τλαιπωρίας, ὑπῆρξαν προάγγελοι τοῦ πρόωρου θανάτου του.

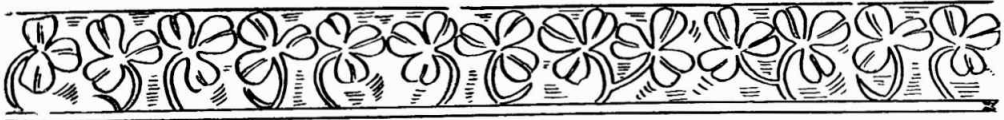
Ἦταν τοῖων ἐτῶν, ὅταν ἔχασε τὴν μητέρα του. Ὁ πατέρας του διεῖδε πολὺ ἔνω-

ρις τὴν μεγάλην εὐφυΐαν τοῦ υἱοῦ του. Ἦθελε νὰ τοῦ ἀφυπνίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν κλασσικὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ αὐτὸν εἴλκυαν τὰ μαθηματικά. Ἦδη ὡς δωδεκαετῆς ἐκίνησε τὴν προσοχὴν καὶ ἐγέννησεν τὸν θαυμασμόν μὲ τὰς ἐπιδόσεις του: κατενόησε τὴν εὐκλείδιον διδασκαλίαν μέχρι καὶ τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν τῆς. Ὡς 16 ετῆς ἐδημοσίευσεν πραγματείαν περὶ τῶν τομῶν τοῦ κώνου, διὰ τῆς ὁποίας κατέστη διάσημος εἰς τὸν μαθηματικὸν κόσμον τῆς ἐποχῆς του. Τρία χρόνια ἀργότερον ἐπενόησε μίαν ἀριθμομηχανὴν κ' ἐφεῦρε τὸ βαρόμετρον.

Ὁ Pascal εἶχε ἤδη θέσει τὰς βάσεις τῆς θεωρίας τῶν πιθανοτήτων, ὅταν τὸ 1654 ἐγκατέλειπε τὸν φυσικομαθηματικὸν κόσμον κ' ἐστράφη εἰς τὸν πνευματικόν. Πρόκειται διὰ τὴν περίοδον τῆς ἐσωτερικεύσεως, τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς μοναξιάς, ἡ ὁποία διήρκεσε καθ' ὅλην τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν του. Κατ' αὐτὴν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ Χριστιανοῦ Pascal, διότι, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ ἔργα του «Lettres à un provincial» (1656) καὶ Pensées sur la religion» (1669), ἐφ' ἐξῆς ὄλαι αἱ σκέψεις του καὶ οἱ στοχασμοὶ του ἐβασίζοντο ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας.

Αὐτὴ ἡ τελευταία περίοδος τῆς ζωῆς του ἤρχισε μὲ τὸ φαινόμενον τῆς «μεταστροφῆς» τὴν 23-11-1654, τὸ ὁποῖον ὁ Pascal καθώρισε χρονολογικῶς ἐπακριβῶς καὶ ἐθεώρει ὡς συνέπειαν μιᾶς κρίσεως πὺν τὸν μετέφερεν ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἀμφιβολίας εἰς τὸν κόσμον τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ τῆς ἀσφαλείας: Ὁ Θεὸς ἔγινεν ἔκτοτε δι' αὐτὸν πραγματικότης εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ περίφημον «Memorial» του, τὸ ὁποῖον ἐγράφη εἰς στιγμὰς ἐξάρσεως τὴν νύκτα τῆς «μεταστροφῆς», ἔρραψεν ὁ Pascal εἰς τὸ ἔνδυμά του, διὰ νὰ τὸ φέρῃ πάντα μαζί του σάν μαρτυρίαν καὶ ὑπόμνησιν.

ΠΑΝ. ΜΠΑΛΑΧΑΜΗΣ

ΚΑΤΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΙΡΩΝΕΙΑ

Όταν προσπαθή κανείς να καταλάβει τους νέους, να μάθη τί προσδιορίζει τη συμπεριφορά των, προφανώς δεν σκέπτεται άρκετά κάποιο κίνητρο, περισσότερο ή λιγώτερο συνειδητό, που προέρχεται από το γεγονός ότι, στον πολιτισμό μας, τόν λεγόμενο πολιτισμό των μέσων μαζικής επικοινωνίας ή των οπτικο-άκουστικών μέσων, τὰ ὄργανα καὶ τὰ συστήματα διασποράς πληροφοριῶν δημιουργοῦν νέες κλίμακες ἀξιών.

Πῶς δὲν θὰ ἐπηρεάζοντο οἱ ἔφηβοι ἀπ' αὐτὸν τὸν καινούργιο τρόπο προβολῆς καὶ ἀκόμη ἐπιλογῆς;

Κατ' ἀρχὴν, ὅπως τὸ γνωρίζουν ὅλοι ὅσοι ἔχουν παρακολουθήσει τὰ παιδιά, ἡ ἐπιθυμία ἐπιδειξέως δὲν περιμένει τὴν ἡλικία. Κατόπιν, ἔχομε νὰ κάνωμε τώρα, στὰ Λύκεια, μὲ μία γενεὰ σχηματισμένη, ἀπὸ τὴν κούνια σχεδόν, ἀπὸ τὴ μικρὴ ὀθόνη.

Αὐτοὶ οἱ δύο λόγοι συνδυασμένοι κάνουν ὥστε οἱ ἔφηβοί μας κατὰ φυσικὸ τρόπο νὰ ὀδηγοῦνται στὸ νὰ σέβωνται, καὶ νὰ θαυμάζουν ἀκόμη, ὅ,τι εἶναι θεαματικὸ καὶ νὰ βρίσκουν καλὸ κάθε τί πού τοὺς ὑψώνει στὴ σειρά τῶν πρωταγωνιστῶν, στὰ γεγονότα πού ἀποτελοῦν τὰ «θέματα» τοῦ τύπου μεγάλης κυκλοφορίας καὶ τοὺς τίτλους τῶν δελτίων εἰδήσεων καὶ τῶν ἄλλων ἐκπομπῶν τῆς τηλεοράσεως.

Ἡ σκιά καὶ τὸ φῶς.

Πρέπει νὰ κατηγορήσωμε τοὺς δημοσιογράφους ἢ τοὺς ὑπευθύνους τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας γιὰ τὴν τάσι πού ἔχουν νὰ εὐνοοῦν αὐτὸ τὸν παραλογισμό; Πῶς θὰ μπορούσαν νὰ κάνουν διαφορετικά; Δὲν προκαλεῖται τὸ ἐνδια-

φέρον τοῦ κοινοῦ μὲ ὅ,τι εἶναι κοινὸ, καθημερινὸ, μὲ ὅ,τι λειτουργεῖ καλὰ καὶ ὀμαλά, μὲ τοὺς μαθητὰς πού μελετοῦν ἢ τοὺς καθηγητὰς πού διδάσκουν. Τὸ νὰ παρουσιάσης τὴν ἐπικαιρότητα σημαίνει νὰ κατευθύνῃς τὸν προβολέα στὰ πράγματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους πού ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ κανονικὸ καὶ πού δὲν προσαρμόζονται στοὺς κανόνες. Ὑπάρχει σ' αὐτὸ μία λογικὴ τῆς ὀπτικῆς πληροφοριοδοτήσεως ἐναντίον τῆς ὁποίας ὅλες οἱ διαμαρτυρίες θὰ ἦσαν μάταιες.

Τί μπορούμε νὰ κάνωμε, κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθήκες, γιὰ ν' ἀποφύγωμε τὶς συνέπειες αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς μοιρολατρίας, πού εἶναι συμφυῆς μὲ τὸν σύγχρονο κόσμο καὶ ἀπειλεῖ ν' ἀναστατώσῃ τοὺς τρόπους ἐκτιμήσεως καὶ κυρίως τὸν τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι, τοῦ κρίνειν, τοῦ ἐνεργεῖν στοὺς νέους;

Ὑπάρχει ἓνα ὄπλο πού ἐπιτυγχάνει στὶς πιὸ ἀπελπιστικὲς καταστάσεις καὶ πού, ἰδιαίτερος, ἀρμόζει στὴ στρατηγικὴ, ὅταν πρόκειται γιὰ συγκρούσεις γοήτρου· εἶναι ἡ εἰρωνεία.

Ἀπὸ τότε πού ὁ Σωκράτης τῆς ἔδωσε πιστοποιητικὸ εὐγενείας, χρησιμοποιοῦντας τὴν σὰν μέθοδο γιὰ νὰ ὀδηγή, ὅπως ἔλεγε, τὸ πνεῦμα στὸν «τόκο» τῆς ἀληθείας, φαίνεται ὅτι ἔχομε ξεχάσει τὶς ἀπέραντες κοινωνιολογικὲς τῆς δυνατότητες. Ἡ χρῆσις τῆς συνιστᾶται ἰδιαίτερος ἀπέναντι ἀντιπάλων πού παίρνουν τὸν ἑαυτὸν των ὑπερβολικὰ στὰ σοβαρὰ καὶ πού εἶναι χωρὶς χιούμορ, ἀλλὰ ποτὲ χωρὶς οἴησι.

Ὅποιος ἔχει παρατηρήσει λίγο ἀπὸ κοντὰ τοὺς νεαροὺς ἥρωες πού διαλέγουν οἱ ἔφημερίδες καὶ οἱ κάμερες γιὰ τὸν ξεχωριστὸ ρόλο των στὶς ἐξεγέρσεις, τὶς ταραχές, τὶς παρελάσεις, τὶς συγκεντρώσεις τῆς νεανικῆς ἡλικίας,

δέν μπορεί νά μὴν ἔχη ἐντυπωσιασθῆ ἀπὸ τῆ συνειδησι πού ἔχουν γιά τῆ σημασία των καί ἀπὸ τῆ μικρὴ τάσι των νά γελάσουν μὲ τὸν ἑαυτὸν των.

Θά ἦταν ἀσφαλῶς ἀρκετό, ἂν τὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας, ἐκμεταλλεόμενα τῆ μεγάλῃ θία τῶν ἡρώων αὐτῶν νά μποῦν στὸ προσκῆνιο, τοὺς παρουσίαζαν ὅπως εἶναι, ὑποβάλλοντάς τους στὴ δοκιμασία τῆς εἰρωνείας, γιά νά γίνῃ κτυπητὸ τὸ θαυτῶν κίνητρο καί νά εἶναι ἀνυπόφορη ἢ ἐπιθυμία των νά ἐπιδειχθοῦν. Τὸ θέαμα, τότε, θά ξέπεφτε στὴ θλίψι καί τὴν πεζότητα, θά ἦταν ἀποτυχημένο, καί, πολὺ γρήγορα, θά ἔπρεπε ν' ἀναζητηθῆ κάτι ἄλλο γιά νά ἐλκύσῃ τὴν γρήγορα κουρασμένη προσοχὴ τῶν ἀγνωστοῶν τῶν ἐφημερίδων καί τῶν τηλεθεατῶν.

Ὁ κόρος, μετὰ τὴν ἔφοδο τῆς εἰρωνείας, εἶναι, τελικά, τὸ θαρὺ ὄπλο πού κερδίζει ὅλες τὶς μάχες σ' αὐτὸ τὸ πεδίο.

Συγχρόνως, ἡ εἰρωνεία θά μπορούσε ν' ἀσκήται ὄχι μόνον στοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς ἐπικαιρότητος, ἀλλὰ περισσότερο ἴσως στὶς καταστάσεις. Θά ἦταν ἀρκετὸ νά παρουσιάζῃ τὶς ἀντιθέσεις καί τὰ παράδοξα γιά νά ἐπιτύχῃ αὐτὸ πού ὀνομάζομε μὲ μία λέξι πού εἶναι στὴ μόδα, τὴν ἀπομυστικοποίησι. Διότι, οἱ λέξεις, ἐδῶ, καλύπτουν καί κρύπτουν κάποτε τὸ γελοῖο, τοῦλάχιστον τὴν ἔλλειψι χιούμορ, ὅπως ἀκριβῶς ὄταν πρόκειται γιά τὰ πρόσωπα. Μιλοῦν πράγματι γιά ἀπεργία στὰ Λύκεια μὲ τὸ ἴδιο χρῶμα ὅπως γιά ἀπεργία στὰ ἐργοστάσια.

Ἡ κατάστασις εἶναι ἐν τούτοις σὲ τέτοιο σημεῖο διαφορῆτικῆ, ὥστε νά διερωτᾶται κανεὶς, μὲ ποῖο θαῦμα ἢ μὲ ποιά συνειδητὴ πλάνῃ μπορεί νά συνεχίξῃ νά χρησιμοποιεῖται ὁ ἴδιος ὄρος καί στὶς δύο περιπτώσεις.

Οἱ ἐργάται ἢ οἱ ὑπάλληλοι πού σταματοῦν τὴν ἐργασία γιά ν' ἀπαιτήσουν ἕνα προνόμιο ἢ νά μεταβάλουν μία κατάσταση πού κρίνουν δυσμενῆ, δροῦν ὡς μετέχοντες ἑνὸς συλλογικοῦ ἔργου, ἐν ὀνόματι τῶν δικαιωμάτων πού τοὺς παρέχει αὐτὴ ἢ συμμετοχὴ καί, ἂν

σταυρώνουν τὰ χέρια, τὸ κάνουν μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀρνοῦνται στὴν κοινωνία ὀρισμένη εἰσφορὰ γιά τὴν ὁποία δέν παίρνουν τὸ ἀντίκρουσμα πού θεωροῦν νόμιμο.

Τὸ Σχολεῖο καί τὸ Πανεπιστήμιο εἶναι δημόσιες ὑπηρεσίες. Χρειάσθησαν πολυχρόνιοι ἀγῶνες, ὥστε, στὸ τέρμα μιᾶς ἀργῆς κοινωνικῆς προόδου, ν' ἀναγνωρισθῆ τὸ δικαίωμα ὄλων νά ἐυεργετοῦνται ἀπὸ τὴ δημοσίαι ἐκπαίδευσι. Αὐτὴ εἶναι μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες κοινωνικῆς κατακτήσεις. Τὸ ἔθνος συγκατατίθεται συλλογικῶς σὲ βαρεῖες θυσίες, ὥστε, ὄλα τὰ παιδιά του νά μποροῦν, δωρεάν, ν' ἀπολαμβάνουν αὐτὸ τὸ προνόμιο.

Οἱ μαθηταὶ λοιπὸν δέν εὐρίσκονται στὴν κατάστασι τῶν ἐργαζομένων πού μποροῦν νά παζαρεύουν τὸν καρπὸ τῆς ἐργασίας των, ἀλλὰ συμβαίνει τὸ τελείως ἀντίστροφο. Τὸ ν' ἀρνοῦνται τὰ μαθήματα σημαίνει, ἐκ μέρους των, ὅτι στεροῦνται ἐκουσίως ἑνὸς προνομίου πού τοὺς προσφέρεται. Καί δέν εἶναι ἀπαίτησις ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας δικαιωμάτων ἢ ἐξοφλήσεως ἑνὸς δανείου, πού τοὺς ὀφείλεται ἀπὸ τὴν ἐργασία των. Εἶναι, τελείως ἀντίθετα, ὑπονόμισις τοῦ θεμελίου αὐτῶν τῶν δικαιωμάτων καί σύγχυσις μεταξὺ ἑνὸς λογαριασμοῦ ἐξόδων καί μιᾶς ἐπιταγῆς.

Οὔτε καλόπιασμα, οὔτε σαρκασμός.

Ἡ ἀπεργία, κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθήκες, δέν μπορεί νά εἶναι ἀποτελεσματικὴ, καί κυρίως συμπαθῆς, παρὰ κατὰ τὸ μέτρο κατὰ τὸ ὁποῖο ἐκλαμβάνεται στὰ σοβαρὰ καί ταυτίζεται μὲ μία πραγματικὴ ἀπεργία ἐργαζομένων. Αὐτὸ προϋποθέτει ὅτι ξεχνιέται ἢ σημασία τῆς ἐθνικῆς προσφορᾶς πού εἶναι ἢ ἐκπαίδευσις, καί, τελικά, αὐτὸ δέν εἶναι δυνατὸν παρὰ ἂν ὄλοι, οἱ ἀπεργοὶ καί τὸ κοινὸ, ἔχουν ἀμέτρητη ἔλλειψι χιούμορ.

Ἄνῃκει προφανῶς στοὺς μεγαλυτέρους τὸ νά σηκώσουν πρῶτοι τὸν πέπλο. Ἔργο των εἶναι νά χειρισθοῦν τὴν εἰρωνεία, ὄχι τὸ καλόπιασμα, οὔτε ἐξ

άλλου τὸ σαρκασμὸ. Διότι τὸ χιοῦμορ ταιριάζει πολὺ καλὰ μὲ τὴν ἐπιείκεια καὶ δὲν εἶναι κάποτε χωρὶς αὐστηρότητα! Χάρις σ' αὐτό, οἱ νέοι πού, ὅ,τι κι' ἂν λέγουν, ζητοῦν πάντοτε ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους τὴν ἐπιδοκιμασία ἢ τὴν ἀποδοκιμασία, μὴ θρῖσκοντας οὔτε τὸ ἕνα οὔτε τὸ ἄλλο, θὰ ὀδηγηθοῦν στὸ νὰ ἴδουν τοὺς ἑαυτοὺς τῶν αὐτὸ πού εἶναι, δηλαδὴ νέους. Καὶ θὰ καταλάβουν ἴσως ἀκόμη ὅτι, δείχνοντας τοὺς ἑαυτοὺς τῶν τόσο πολὺ φιγουράτους, ἀφήρουν νὰ τοὺς ξεφύγῃ τὸ κυριώτερο πρόνομιο τῆς ἡλικίας τῶν.

Τέλος, ὅταν οἱ ἐφημερίδες καὶ ἡ τηλεόρασις ξαναθροῦν, ἀπέναντι στὸ κοινωνικὸ στρῶμα πού δὲν εἶναι ἀκόμη στὴν ἐνεργὸ ζωὴ, τὸ νόημα ὠρισμένων ἀποχρώσεων καὶ τοῦ μέτρου, ὅταν ὁ πολὺ πρόωρος ἠρωϊσμὸς ἀναγκασθῇ νὰ δεχθῇ τὸν κίνδυνο τῆς γελοιοποιήσεως, τότε, ἐκεῖνοι πού ἀπλῶς ἐτοιμάζονται νὰ γίνουν ἄνδρες δὲν θὰ αἰσθάνονται πλέον ταπεινωμένοι διότι μένουν στὴ σκιά.

Ἡ ἄλλη ὄψις, ἴσως μιᾶς ἀνικανοποίητης ἀνάγκης.

Ἀντιλαμβάνεται κανεῖς, θέβαια, ὅτι τὰ πολιτικὰ κόμματα, τὰ συνδικάτα ἔχουν τὴν τάσι νὰ ἐκμεταλλεύονται τὴ μᾶζα τῶν ἐφήθων. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ τοὺς προσφέρῃ κάποια θεαματικὴ ἐπιτυχία καὶ διαδηλώσεις στὸ δρόμο πού ἐντυπωσιάζουν κι' αὐτὰ τὰ ἴδια. Ἀλλά, στὸ τέλος, θὰ καταλήξουν ἴσως νὰ παραδεχθοῦν ὅτι οἱ πελάται μιᾶς δημοσίας ὑπηρεσίας, οἱ ἀποδέκται ἑνὸς εὐεργετήματος, δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν τὰ ἴδια κίνητρα δράσεως μὲ τοὺς ἐργάτας τοῦ ἔθνικοῦ πλοῦτου, καὶ ὅτι ἡ ἐπιθυμία ἐπιδείξεως στοὺς πρώτους δὲν εἶναι δυνατὸν ἀορίστως νὰ συγχέεται μὲ τὴν ἀνάγκη νὰ εἶναι δεύτεροι.

Κυρίως θὰ εἶναι ἄρκετό, στὸ τέλος, ὁ κόρος νὰ φθειρῇ τὸ στρῶμα τῆς ψευδοσοβαρότητος πού καλύπτει τὴν πλάνη, ὥστε ἡ γελοσιότης νὰ θέσῃ τελεία στὴν κωμωδία.

Ἡ περίφημη πάλῃ τῶν γενεῶν περιέ-

χει, λέγουν, αἰσθημα ἀσυνεννοησίας μεταξὺ ἐφήθων καὶ ἐνηλίκων. Ἀλλά τί πρέπει νὰ γίνῃ, ὥστε οἱ δεύτεροι νὰ καταλαβαίνουν τοὺς πρώτους; Ἡ λύσις ἴσως δὲν εἶναι ἀναγκαστικῶς νὰ τοὺς παίρνουν γιὰ μεγάλους, καὶ νὰ συμπεριφέρονται αὐτοὶ σὰν παιδιὰ. Ἡ εἰρωνεῖα συνίσταται κυρίως στὸ νὰ μὴ κλείνουν τὰ μάτια παρὰ κατὰ τὸ ἡμισυ ἢ ἀκόμη νὰ τ' ἀνοίγουν στὶς διαφορὰς πού τὸ αἰσθημα τῆς σοβαρότητος καταλήγει νὰ τονίζῃ. Εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα, ἡ εἰρωνεῖα, παραδοχὴ τῆς πραγματικότητος, καὶ προβολὴ τῶν ψευδο-κενοδοξιών.

Νὰ καταλαβαίνωμε τοὺς νέους, ἰδοὺ θεβαίως ἕνα πρωταρχικὸ καθῆκον γιὰ ὅλους ἑμᾶς, καὶ ἴσως ἕξ ἄλλου γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς νέους πού δὲν γνωρίζουν πάντοτε τί εἶναι. Αὐτὸ ἐπιβάλλει, ἀσφαλῶς, πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο, ν' ἀναλύωμε τὶς ἀνησυχίες τῶν τὶς συχνὰ θάσιμες, καὶ νὰ κάνωμε τὰ ἀδύνατα γιὰ νὰ ἐξασφαλίζωμε τὸ μέλλον τῶν. Καὶ πρὸ πάντων νὰ προβλέπωμε τί χρειάζεται καθε φορὰ!

Ἀλλά, ὅταν αὐτὸ τὸ πρωταρχικὸ καθῆκον θὰ ἔχῃ ἐκπληρωθῇ, ἄς μὴ ζητᾶμε καθόλου, ἀπὸ ἀδυναμία ἢ ὑπολογισμό, νὰ συντηροῦμε τὴν τάσι τῶν νὰ πιστεύουν τοὺς ἑαυτοὺς τῶν ἱκανοὺς ν' ἀνακαλύψουν τὸν κόσμον, ὅπως στὰ παιδικὰ τῶν παιγνίδια, ἀκόμη περισσότερο καθὼς αὐτὴ ἡ τάσις δὲν εἶναι ἴσως παρὰ ἡ ἄλλη ὄψις μιᾶς ἀνικανοποίητης ἀνάγκης, τῆς ἀνάγκης νὰ ὀδηγοῦνται σταθερότερα ἀπὸ τοὺς ἐνηλίκους.

Ἡ σύγχρονη ἀγωγή θὰ ἔπρεπε διαρκῶς περισσότερο νὰ περιλαμβάνῃ τὸ αἰσθημα τοῦ χιοῦμορ. Ἄν ἡ νέα γενεὰ μποροῦσε νὰ τὸ διαθέτῃ, θὰ προσέφερε ἴσως λιγώτερους ἥρωες στὶς ἐφημερίδες καὶ στὴ μικρὴ ὀθόνη, ἀλλὰ θὰ ἐξεπλήρωνε καλύτερα τὸν προορισμὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας, καὶ θὰ εὐχαριστοῦσε ἀργότερα τοὺς γονεῖς πού τῆς τὸ ἐδίδαξαν. Τὸ νὰ γίνῃ κανεῖς ἄνδρας σημαίνει πρῶτα νὰ γνωρίζῃ νὰ κάνῃ τὴ διάκρισι μεταξὺ τοῦ ἀσήμαντου καὶ τοῦ σημαντικοῦ.

JEAN KAZENEUVE

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΣΤΟΧΑΣΤΟΥ

Τὰ προβλήματα τῆς παιδείας συγκινοῦν ἰδιαίτερος τὴν στήλην αὐτήν. Δι' αὐτὸ δὲν ἤμπορῶ νὰ μὴ χαιρετίσω τὰ δύο νέα βιβλία τοῦ κ. Κ. Κούρνια· Διδακτικὴ τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων καὶ τῶν θρησκευτικῶν, Ἀθήναι 1973, (ἐπανέκδοσις)· Ψυχολογία, Ἀθήναι 1973.

Εἰς τὸ πρῶτον οἱ διδάσκοντες εἰς τὰ γυμνάσια θὰ εὔρουν πλῆθος πληροφοριῶν καὶ καθοδηγητικῶν ἰδεῶν σχετικῶν μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων καὶ νέων ἑλληνικῶν, τῶν λατινικῶν, τῆς ἱστορίας καὶ τῶν θρησκευτικῶν.

Ἰδιαίτερος ἐπισημαίνω τὸ κεφάλαιον «ἀνθρωπιστικά γράμματα». Χωρὶς τὸν προσανατολισμὸν τῶν φιλολόγων πρὸς τὴν ἀληθινὴν παιδείαν καὶ τὸν γνήσιον πολιτισμὸν, ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία δὲν ἔχει νόημα καὶ ἀξίαν. Τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ θὰ σωθοῦν, ὡς μάθημα, μόνον ὡς ἐνατένισις καὶ σπουδὴ τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἀξιῶν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἀξίας.

Ἡ Ψυχολογία ἀποτελεῖ μεθοδικὸν βοήθημα τῶν διδασκόντων τὸ μάθημα εἰς τὰ γυμνάσια. Ὁ σ. ἀκολουθῶν τὸ ἐπίσημον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου Παιδείας διεξοδικῶς καὶ ἐπιτυχῶς ἀναπτύσσει τὰ θέματα τῆς γενικῆς, κλασσικῆς ψυχολογίας.

Εἰς προγενέστερον σημείωμά μου εἶχα ἐπισημάνει τὸν κίνδυνον τῆς ἐξαπλώσεως τῆς ἀθεΐας εἰς τὴν Εὐρώπην, ὄχι ἀπὸ λόγους ἐπιστημονικούς, ἀλλ' ἀπὸ λόγους ἀναζητήσεως νέων θεοτήτων.

Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ βάθος τῆς ὑπάρξεώς του δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἀρχετυπικὴν δομὴν τῆς παραδοχῆς τῆς θεότητος. Ἡ βίωσις τοῦ θείου ἀποτελεῖ πραγματικότητα. Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ τὴν ἀρνηθῇ ἀπολύτως, δύναται ὅμως νὰ τὴν μεταπλάσῃ καὶ νὰ τὴν διαστρέψῃ.

Ἀναζητήσεις καὶ προοπτικαὶ

Εἰς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον φαίνεται ντεμοντέ καὶ παραδοσιακὴ ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ. Ὅμιλεῖ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ Θεὸς δὲν ἀποθνήσκει. Ἀπλῶς ὁ ἄνθρωπος βάζει εἰς τὴν θέσιν Του τὸν «χρυσοῦν μόσχον» καὶ αὐτὸν λατρεύει.

Ἄν σὰς στενοχωρῇ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ἀφοσιώεσθε μὲ πάθος εἰς τὴν πολιτικὴν, πιστεύετε εἰς τὴν πανάκειαν τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων, λατρεύετε τὴν ὀρθολογικὴν ὀργάνωσιν τῶν πραγμάτων, θεοποιεῖτε πρόσωπα καὶ ἀξίας δευτερευούσας, φανατίζεσθε διὰ τὰ συνήθη καὶ τὰ ἀσήμαντα.

Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος χάνει τὸν προσανατολισμὸν του, διότι ἀποβάλλει τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς του, τὸν Θεόν. Φεύγει ἀπὸ τὸν Θεόν, ἀλλ' ὄχι καὶ ὁ Θεὸς ἀπὸ αὐτόν.

Ὁ Θεὸς χάνει ἐξωτερικὰ ἔδαφος, διότι οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἔπαυσαν νὰ ἐκτιμοῦν τὰς κυρίως ἀξίας. Ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ των, τὴν καλοζωίαν των καὶ τὰ παζαρεύματα. «Ζεῦγυι βοῶν ἠγόρασα πέντε... ἔχε με παρητημένον» (Λουκ. ιδ' 19).

Ὁ Christian Chabanis δεικνύει τὴν τραγωδίαν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου εἰς τὸ βιβλίον του, Dieu existe-t-il? Non, Paris, Fayard, 1973.

Ὁ Chabanis εἶναι Χριστιανός, ἀλλ' ἔστρεψε τὴν ἔρευνάν του πρὸς τοὺς ἀθεοὺς. Τοὺς ἐρωτᾷ διατί εἶναι ἀθεοὶ καὶ εἰς τί συνίσταται ὁ ἀθεϊσμός των. Ἡ συγκομιδὴ εἶναι ἐνδιαφέρουσα διὰ τὸν ὄριμον ἀναγνώστην.

Τὸν ὀδηγεῖ εἰς αὐτοκριτικὴν. Πνευματικότης δὲν σημαίνει ἀδιαφορίαν διὰ τὰ προβλήματα τῆς κοινωνίας. Ὅποιος ἀπομονώνεται χάνει τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα. Ὅποιος ἀνατρέπει τὴν ὀρθὴν ἀξιολογίαν

κὴν κλίμακα, παύει νὰ εἶναι πνευματικὸς ἄνθρωπος.

Ἄλλ' ἢ συμβολὴ τοῦ Chabanis εἶναι καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον μεγάλη· δεικνύει τὴν ἐγγενῆ ἀδυναμίαν τοῦ ἀθεϊσμοῦ. Ὁ ἀθεϊσμός δὲν εἶναι ἕνας, ἀλλὰ πολλοί. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀθέων δὲν εἶναι τόσον λογικά, ὅσον ψυχολογικά. Ἡ ὑποκειμενικότης ὁδηγεῖ εἰς τὴν πολλαπλότητα. Ὅ,τι στηρίζει τὸν ἕνα ἀποτελεῖ ἀδυναμίαν διὰ τὸν ἄλλον.

Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὸν Alfred Kastler. Εἶναι ἀπὸ τοὺς πλέον ἐπιφανεῖς φυσικούς. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι του εἶναι πολλαὶ καὶ ποικίλαι. Ἔχει λάβει πολλὰς τιμητικὰς διακρίσεις καὶ βραβεῖα καὶ ἰδιαίτερος τὸ βραβεῖον Νόμπελ τῆς φυσικῆς τὸ 1966. Προϊστάται τοῦ ἐθνικοῦ κέντρου ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ εἶναι μέλος τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν.

Ὁ Kastler εἶναι εἰλικρινὴς μὲ τὸν ἑαυτὸν του· δι' αὐτὸ ἤμπορεῖ νὰ βλέπῃ. Ἀναιρεῖ τὰς θεωρίας τοῦ Monod, χρησιμοποιοῦν ἀκόμη καὶ τὸν Jacob.

Ἄν ἡ τύχη ἐδημιουργοῦσε τὴν ζωὴν, θὰ ἐχρειάζετο χρόνος πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ τὴν ἡλικίαν τῆς γῆς. Ἄν ὑπάρχη ἐξέλιξις, αὐτὴ δὲν ἤμπορεῖ νὰ συντελεῖται χωρὶς σκοποῦς. Ἡ ἐπινόησις ἀπὸ τὸν Monod τῆς τελονομίας δὲν αἶρει τὴν τελολογίαν (δηλαδὴ τὴν παραδοχὴν σκοπῶν) εἰς τὰ ἔμβια ὄντα. «Δὲν βλέπω πῶς, ἐντίμως, θὰ ἠδυνάμην νὰ νοήσω τὴν ἐξέλιξιν χωρὶς τὴν ἔννοιαν τῆς σκοπιμότητος», παραρτηρεῖ ὁ ἴδιος.

Ἡ ζωὴ ἐπιφυλάσσει πολλὰς ἐκπλήξεις. Ἄλλοι λέγουν ὅτι πιστεῶν θετικῶς καὶ ἀρνοῦνται τὴν πίστιν των εἰς τὴν πράξιν. Ἄλλοι ἀρνοῦνται τὴν πίστιν διὰ τῶν χειλέων, ἐνῶ μέσα των συντελεῖται βραδεῖα, ἀλλὰ βαθεῖα ἀναγέννησις. Διερωτῶμαι ἂν ὁ Kastler εἶναι ὄντως ἄθεος.

Εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν ἴσως δώσω καὶ ἄλλα δειγμάτων τοῦ βιβλίου τοῦ διακεκριμένου φιλοσόφου καὶ κριτικοῦ Chabanis. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι ὁ νέος τόμος, πὺθὶ θὰ ἀναφέρεται εἰς ἀπαντήσεις πιστῶν περὶ Θεοῦ, θὰ εἶναι περισσότερο ἐνδιαφέρον.

ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ

«**AKTINES**». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός.

Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, Ἀθήναι (124), Τηλ. 3235-023.

Ἐκδότης καὶ Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατρίδης, Παρθενῶνος 26, Ἀθήναι (402).

Συντάσσεται ἐπιμελεῖα τοῦ Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας & Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς

Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Βλ. Σταματόπουλος, Ἰπποκράτους 189, Ἀθήναι (708). Τιμὴ τεύχους δεχ. 7.

Ἐτησίᾳ συνδρομῇ, ἐσωτερικοῦ δερ. 70, ἐξωτερικοῦ δολλ. 5. Τόπος ἐκδόσεως: Ἀθήναι, Νοέμβριος 1973. Ἡ διευθύνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν της οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα, δημοσιεύόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.

Ἀναγγελίαι ἐντύπων ἐν γένει καὶ βιβλιοκρισίαι δὲν θὰ δημοσιεύονται.

Ἐπιστολαὶ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΧΙΩΝ ΛΟΓΙΩΝ

Ἀγαπηταὶ «Ἀκτίνες»,

Εἰς τὰς ἐξόχως διαφωτιστικὰς σημειώσεις τοῦ σεβαστοῦ κ. Φιλ. Στ. Δραγοῦμη, αἱ ὁποῖαι κατεχωρίσθησαν εἰς τὸ τεύχος Ὑμῶν ὑπ' ἀριθ. 344, ἤθελα νὰ γίνῃ περὶ τοῦ ἥρωος καὶ ὑπερόχου πατριώτου Στεφ. Κανέλλου ἢ διευκρίνησις (σελ. 302, στήλη 6'), ὅτι οὗτος ἐκ πατρὸς ἦτο Χίος τὴν καταγωγὴν. Συνέδη καὶ μὲ τὸν φιλόλογον (καὶ ἱατρόν) Κανέλλον, ὅτι καὶ μὲ τοὺς διαπρεπεστάτους φιλόλογους Ἀδαμ. Κοραῆν (καὶ ἱατρόν) καὶ Ἰω. Συκουτρῆν. Κατήγοντο ἐκ Χίου, ἀλλ' ἐγεννήθησαν ἐκτὸς αὐτῆς.

Ἀναφορικῶς μὲ τὰς ἐκδόσεις τῶν πολιτῶν ἸΣΤΟΡΙΚΩΝ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΝ τοῦ Νικ. Μ. Δραγοῦμη σημειωτέον ὅτι μία, ἡ τοῦ οἴκου ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ (πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου) ἐγένετο μὲ πρόλογον τοῦ ἀειμνήστου Χίου ἱστορικοῦ Κων. Ἀμάντου.

Μετὰ τιμῆς
ΙΩΑΝΝΗΣ ΙΑΚ. ΚΟΥΝΕΛΛΗΣ

AKTINES NOEMBRIOS 1973